

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÇORUM ALACA KAZASINDA BULUNAN AŞİRETLERİN VE
TARİKATLARIN TEFTİŞ VE DENETİM UYGULAMALARI
(1925 TARİHLİ RAPORA GÖRE)

Yüksek Lisans Tezi

YUNUS YAŞAR

AMASYA
Aralık – 2025

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÇORUM ALACA KAZASINDA BULUNAN AŞİRETLERİN VE
TARİKATLARIN TEFTİŞ VE DENETİM UYGULAMALARI
(1925 TARİHLİ RAPORA GÖRE)

Hazırlayan
Yunus YAŞAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Levent KÜÇÜK

AMASYA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

Yunus YAŞAR tarafından hazırlanan “ÇORUM ALACA KAZASINDA BULUNAN AŞİRETLERİN VE TARİKARLARIN TEFTİŞ VE DENETİM UYGULAMALARI (1925 TARİHLİ RAPORA GÖRE)” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından 27/11/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Prof. Dr.

.....

Üye : Doç. Dr.

.....

Üye : Doç. Dr.

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

Doç. Dr. Hadi BELGE
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

27/11/2025

Yunus YAŞAR

İmza

ÖZET

ÇORUM ALACA KAZASINDA BULUNAN AŞİRETLERİN VE TARİKATLARIN TEFTİŞ VE DENETİM UYGULAMALARI (1925 TARİHLİ RAPORA GÖRE)

Yunus YAŞAR

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Kasım/2025

Danışman: Prof. Dr. Levent KÜÇÜK

Bu çalışma, 1925 yılında Dâhiliye Vekâleti'nin Alaca kazasında yaşayan aşiret ve tarikat şeyhleri hakkında hazırlattığı rapora dayanmaktadır. Aynı yıl ülkenin doğu bölgesinde çıkan Şeyh Sait İsyanı ve ardından yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu söz konusu raporun hazırlanmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda, kazada hangi aşiretlerin ve tarikatların bulunduğu, bunların ne gibi faaliyetler içinde yer aldıkları tarihî süreç içerisinde incelenmiştir. XVI. yüzyılda, Türkmen aşiretlerinin kazada konar-göçer olarak yaşadıkları, bir kısmının ise yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. XVII. yüzyılda Tunceli'nin Çemişgezek kazasından gelen Kavli aşiretinin Alaca ve çevresine iskân edildiği anlaşılmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Malatya'dan Alaca'ya göç eden Dede Garkın Aşireti kazaya yerleşmiştir. Bu iki aşiretin Büyük Keşlik ve Camili köylerinde bulunan pir ocaklarında araştırmalar yapılmış, bazı bilgiler elde edilmiştir. 1925 yılına gelindiğinde Bektaşî Tarikatının kazada etkin bir konumda olduğu görülmektedir. Tarikat Şeyhi Hüseyin Gazi Tekkesi'nde, türbedar ise Eskiypar köyündeki Garipçe Zaviyesinde, tarikat ayinlerini düzenlemiştir. Kazada bulunan tarikat mensupları, Cumhuriyete karşı bir muhalefet sergilememiş, aksine yapılan inkılaplara destek vermişlerdir. Ayrıca Alevi-Bektaşî köylerinde bulunan Alacahöyük, Karatepe ve Çelebibağ'daki Garipçe türbelerine gidilmiş sözlü ve görsel bilgiler toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: aşiret, şeyh, tarikat, tekke, Takrir-i Sükûn.

ABSTRACT

INSPECTION AND SUPERVISION OF TRIBES AND RELIGIOUS ORDERS IN THE ALACA DISTRICT OF ÇORUM (ACCORDING TO THE REPORT DATED 1925)

Yunus YAŞAR

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A., November/2025

Supervisor: Prof. Dr. Levent KÜÇÜK

This study is based on a report commissioned in 1925 by the Ministry of Internal Affairs concerning the tribes and sheikhs of religious orders residing in the Alaca district. The Sheikh Said Rebellion, which broke out in the eastern regions of the country in the same year, along with the subsequent enactment of the Law on the Maintenance of Order (Takrir-i Sükûn), played a decisive role in the preparation of this report. Within this framework, the study examines which tribes and religious orders were present in the district and evaluates their activities within a broader historical context. In the sixteenth century, Turkmen tribes were observed to have lived in the district as nomadic groups, some of whom gradually transitioned to a sedentary lifestyle. In the seventeenth century, the Kavli tribe from the Çemişgezek district of Tunceli was settled in Alaca and its surrounding areas. By the nineteenth century, the Dede Garkın tribe, migrating from Malatya, had established itself in the district. Field research conducted at the pir lodges in the villages of Büyük Keşlik and Camili provided valuable information on these communities. By 1925, the Bektashi order had become particularly influential in the district. The order's sheikh conducted rituals at the Hüseyin Gazi lodge, while the custodian performed ceremonies at the Garipçe zawiya in the village of Eskiyyapar. Members of the order did not demonstrate opposition to the Republic; on the contrary, they supported the reforms of the early Republican period. Furthermore, oral testimonies and visual data were collected from the Garipçe shrines located in the Alevi-Bektashi villages of Alacahöyük, Karatepe, and Çelebibağ.

Keywords: tribe, sheikh, religious order, dervish lodge, Law on the Maintenance of Order.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Çorum'un Alaca kazasında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşayan aşiret ve tarikatlar ele alınmış, bu toplulukların kimler olduğu ve hangi faaliyetlerde bulundukları incelenmiştir. 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı'nın çıkması ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulanmasıyla birlikte ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Bu süreçte hükümet, Cumhuriyete karşı muhalif olabilecek bazı bölgelerdeki aşiret ve tarikatlar hakkında bilgi talep etmiştir. Çorum vilayetine bağlı Alaca, İskilip ve Sungurlu kazalarında, görevli kaymakamlar tarafından konuyla ilgili rapor hazırlanması istenmiştir. Millî Mücadele yıllarında Alaca kazası, hilafet taraftarlarının merkezi olarak öne çıkmıştır. Özellikle Zile ve Çapanoğlu isyanları, raporun hazırlanmasında etkili olmuştur. Vekâletin düzenlediği rapor çerçevesinde konu kapsamlı biçimde araştırılmış, İskilip ve Sungurlu'daki aşiretler hakkında bilgiler sunulmuş, ancak Alaca'da yaşayan aşiretlerden bahsedilmemiştir; Çünkü bu aşiretler zamanla yerleşik düzene geçerek siyasi ve ekonomik güçlerini kaybetmişlerdir.

1925 yılı itibariyle Alaca kazasında Bektaşî tarikatının etkin olduğu görülmektedir. Bektaşî topluluklarının Millî Mücadele'ye hem maddî hem de manevî destek sağladıkları bilinmektedir. Tarikat mensupları ayinlerini Hüseyin Gazi Tekkesi ve Eskiypar köyündeki Garipçe türbesinde gerçekleştirmiş, ayrıca Alacahöyük, Çelebibağ ve Karatepe köylerinde de Alevi-Bektaşî inanç sistemi doğrultusunda ayinler düzenlenmiştir. Tekkede bulunan Bektaşî şeyhi, hükümet yetkilileriyle iyi ilişkiler kurarak eğitim alanında inkılapların yapılmasını talep etmiştir. Bu kapsamda, kazada faaliyet gösteren Bektaşî tarikatı mensuplarının Cumhuriyet yanlısı oldukları ve merkezi otoriteyi kabul ettikleri görülmektedir. Bu çalışmanın alanında ilk olması ve daha önce araştırmalarda yer almamış rapora dayanması nedeniyle araştırma sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bununla birlikte, söz konusu zorluklar çalışmanın bilimsel niteliğini güçlendirmiş ve alana özgün katkılar sunmasına imkân sağlamıştır. Çalışmanın hazırlanmasında maddî ve manevî desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Levent KÜÇÜK'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca bilgi ve destekleri için sevgili eşime ve şahsıma her konuda yardımcı olan Sefa AYDUĞAN'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Yunus YAŞAR

.../.../.....

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
RESİMLER DİZİNİ.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. AŞİRETLER	4
1.1. Kavli Aşireti	8
1.2. Kavli Aşireti Şıh Çoban Ocağı.....	10
1.3. Dede Garkın Aşireti	12
1.4. Dede Gargın Ocağı Karakılıç Türbesi.....	14

II. BÖLÜM

2. ALACA'DAKİ BEKTAŞİ TARİKATI VE TÜRBELER.....	16
2.1. Bektaşî Tarikatı	21
2.1.1. Hüseyin Gazi Tekkesi.....	23
2.1.2. Eski yapar Köyü Garipçe Türbesi	26
2.1.3. Alacahöyük Köyü Garipçe Türbesi	29
2.1.4. Çelebibağ Köyü Garipçe Türbesi	31
2.1.5. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi	32
SONUÇ	36
KAYNAKÇA.....	38
EKLER.....	41

Ek 1. Çorum Alaca Kazasında Bulunan Aşiretler Hakkında Malumat (ÇÖİA, 137/137) ..42

Ek 2. Hüseyin Gazi Tekkesi Şeyhi Mihmandar Ali Baba İle Hacı Bektaş Tekkesi Şeyhi Cemalettin Çelebi Arasında Çıkan Anlaşmazlık (BOA, ŞD 493/3)43

Ek 3. Hüseyin Gazi Tekkesi Şeyhi Mihmandar Ali Baba ile Hacı Bektaş Tekkesi Şeyhi Cemalettin Çelebi Arasında Çıkan Anlaşmazlıklar (BOA, ŞD 493/3)44

Ek 4. Hüseyin Gazi Tekkesinde Misafir Kalan Dervişler (BOA, NFS. d/2333)	45
ÖZ GEÇMİŞ	46

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Aşiretlere Ait Bilgilerin Toplanması Amacıyla Hazırlanan Tablo	4
Tablo 2. Tahtacılar Aşireti	7
Tablo 3. Tarikat Şeyhleri	17

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Girişi	10
Resim 2. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Ön Cephe	11
Resim 3. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Tülbentlerin Sarıldığı Direkler	12
Resim 4. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi Girişi	14
Resim 5. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi İç Mekanı	14
Resim 6. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi Sandukanın Yer Aldığı Kısım	15
Resim 7. Hüseyin Gazi Tekkesi İçerisinde Yer Alan Medrese	25
Resim 8. Hüseyin Gazi Tekkesi İçerisinde Yer alan Türbe	26
Resim 9. Eskiyyapar köyü Garipçe Türbesi İç Mekanı	28
Resim 10. Eskiyyapar Köyü Garipçe Türbesi Girişi	29
Resim 11. Alacahöyük Garipçe Türbesi Çevre Görünümü	30
Resim 12. Alacahöyük Garipçe Türbesi Çevresinde Yer Alan Mezarlar	31
Resim 13. Çelebiğbağköyü Garipçe Türbesi ve Kutsal Sayılan Mekan	32
Resim 14. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi Çevre Görünümü	33
Resim 15. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi İç Mekanda Yer Alan Sandukalar	34
Resim 16. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi Yanında Yer Alan Abide	35

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ÇÖİA	Çorum Özel İdare Arşivi
S	Sayfa
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
HZ	Hazret
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
VB	Ve Benzeri
BKZ	Bakınız

GİRİŞ

Cumhuriyet tarihine bakıldığında, 1922 yılının sosyal ve siyasal alanda yapılan inkılapların başlangıcı olduğu görülmektedir. Millî Mücadele döneminde, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen askerî ve siyasal mücadele başarıya ulaşırken, Osmanlı Devletinden miras kalan bazı kurumların kaldırılması zorunlu hale gelmiştir. Osmanlı yönetim yapısında merkezî otoritenin zayıf olması, taşrada feodal düzenlerin devam etmesine yol açmıştır. Bu dönemde, ağalar, beyler, tarikat şeyhleri ve aşiret reisleri bölge halkı üzerinde etkilidir. Millî Mücadele sürecinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplumsal yapının temelini oluşturan aşiretler, bölgesel düzeyde siyasal ve sosyal etkiye sahip önlemleri güç odaklarıydı. Bu dönemde, aşiret reislerinin büyük bir bölümünün Millî Mücadeleye destek verdikleri görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeye gönderdiği mektuplar ve kongrelere davet girişimleri, bu desteğin sağlanmasında belirleyici olmuştur.

Aşiretler, ortak bir soya sahip, akrabalık ilişkilerine önem veren, aynı kültürü paylaşan ve ortak liderleri olan topluluklardı. Bu toplulukların belli bir bölgeye yerleştirilmesine iskân denmekteydi. Tarikat ise tasavvufî bir yol ve öğretisi etrafında toplanan, şeyh ve dervişlerden oluşan dini bir topluluklardı. Her iki yapı da bulundukları bölgede siyasî ve askerî güç sahibiydi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti, hem siyasî hem de askerî varlığını sürdürebilme gücünü büyük ölçüde kaybetmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından başlayan işgaller, Anadolu'da ulusal bir direnişin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu direniş, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde örgütlenen ve kısa sürede geniş bir halk desteği kazanan Millî Mücadele hareketi etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte yürütülen askeri ve diplomatik faaliyetler sonucunda, 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması, Türk Kurtuluş Savaşı'nın fiilen sona erdiğini gösteren önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Antlaşma ile birlikte, uzun süredir işgal altında bulunan İstanbul ve Boğazlar bölgesinin Türk yönetimine devredilmesi kararlaştırılmış, böylece Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin uluslararası alanda kabul edilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. Mudanya Antlaşması aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığının fiilen sona erdiği bir aşamayı da temsil etmiştir. Antlaşmanın ardından, 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın kaldırılması, devletin yönetim biçiminde köklü bir değişimin habercisi olmuştur. Bu karar, yalnızca Osmanlı monarşisinin sona ermesi anlamına gelmemiş, aynı zamanda egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu yeni bir yönetim anlayışının temelini oluşturmuştur. Saltanatın kaldırılması, Türkiye'de

ulusal egemenliğe dayalı yeni bir devletin kurulmasının önünü açmış ve Osmanlı hanedanının yüzyıllar süren siyasal varlığı tarihe karışmıştır. Bu gelişmenin ardından, yeni devletin yönetim biçiminin belirlenmesi yönünde yürütülen tartışmalar sonucunda 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı, uzun bir dönüşüm sürecinin nihai aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu yönetim anlayışı, Türk toplumunun modernleşme hedefleri doğrultusunda şekillenen bir siyasi sistemin başlangıcını oluşturmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nden miras kalan geleneksel monarşik yapı yerini, halk egemenliğine ve hukukî meşruiyete dayalı bir yönetim modeline bırakmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler, sadece bir rejim değişikliğini değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve düşünsel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu durum ise, yerel aşiret reisleri ve tarikat şeyhlerinin menfaatleriyle çelişmekteydi.

1924'te Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte ülke genelinde güçlü bir muhalefet oluşmuş, bu muhalefet içinde dini kesimler, gazeteciler ve bazı Milli Mücadele komutanları yer almıştır. Atatürk'ün liderliğine karşı olan bu muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurulmasına yol açmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı aşiretler yeni rejime karşı muhalif bir tutum sergilemiştir. Bu muhalefetin temelinde, Cumhuriyet'in laikleşme politikalarının geleneksel toplumsal yapıyı ve dini otoriteyi zayıflattığı yönündeki algı yatmaktaydı. Bu dönemde, dinin toplumdaki etkisini savunan Nakşibendi Tarikat Şeyhi Şeyh Sait, doğuda geniş çaplı bir isyan başlatmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) hükümeti, bu isyanı bahane ederek muhalefeti susturmayı amaçlamıştır (Sarıay, 2015:394-398). 1925 itibarıyla, ülke genelinde silahlı güç oluşturabilecek aşiret reisleri ve tarikat şeyhleri yakından incelenmiştir.

Millî Mücadele döneminde, Çorum ve çevresinin, dönemin genel güvenlik koşulları çerçevesinde eşkıya faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerden biri hâline geldiği görülmektedir (Ertan, 2008:80-90). Bu süreçte, İstanbul'daki padişah hükümetinin Ankara merkezli Millî Hükümet'i 'vatan haini' olarak ilan etmesi ve İstanbul Müftüsü'nün yayımladığı fetvaların etkisiyle, Alaca kazasında bulunan bazı dini çevrelerin millî harekete karşı temkinli ve muhalif bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, dönemin siyasal ve dini otoriteleri arasındaki meşruiyet mücadelesinin yerel düzeyde toplumsal kutuplaşmalara da yansıdığını göstermektedir. Alaca kazasında meydana gelen toplumsal hareketlenmelerin, Zile ve Çapanoğlu isyanlarının etkisiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Halifenin yanında olduklarını beyan eden bazı gruplar ile bölgedeki eşkıya unsurlarının da bu olaylara katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmelerin ardından, 1925 yılında Cumhuriyet yönetimi, Alaca ve çevresinde faaliyet gösteren tarikat ve aşiretlerin durumunu

tespit etmek ve bunlara ilişkin bilgileri merkeze iletmek amacıyla bir rapor hazırlanmasını talep etmiştir. Söz konusu rapor, dönemin yerel dinamiklerini, tarikatların sosyal etkilerini ve aşiretlerin bölgedeki konumunu anlamak açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Çalışmamıza esas teşkil eden rapor tarafımızdan Çorum Özel İdaresi Arşivi'nden çıkarılmış olup bu konuda ilk defa bilimsel bir çalışmada ele alınacaktır. Bu rapor ÇÖİA şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

Alaca Tarihi

Alaca kazası, günümüzde Çorum iline bağlıdır. Osmanlı döneminde zamanında Sivas Eyaleti, Bozok Sancağı'na bağlı bir nahiye idi. M.Ö. 1600-700 yılları arasında bölge Hitit uygarlığının egemenliğindeydi. Bu dönemde Alacahöyük gibi önemli yerleşim alanları bulunmaktadır. M.Ö. 1200-676 yıllarında ise Friglerin hâkimiyetine girmiştir. Kazılarda Frig uygarlığına ait bulgular elde edilmiştir. Milat Sonrası dönemde bölge, Roma, Bizans, Emevî, Abbasî, Anadolu Beylikleri, Selçuklu ve Osmanlı Hâkimiyetine girmiştir. Roma dönemi kalıntıları, Alacahöyük, Eski yapar, Çikhasan, Pazarlı, Tutluca ve Kabil Kalesi gibi ören yerleri günümüze kadar ulaşmıştır. Osmanlı döneminde ise Alaca, Türkmen aşiretlerinin yerleşim alanı hâline gelmiş ve bölge Celali isyanlarından etkilenmiştir. 1895 yılında kaza Çorum sancağına bağlanmıştır (Ayhan, 2002: 4-35).

I. Dünya savaşı sonrası, Kırım, Balkan ve Doğu Anadolu'dan göç eden Müslümanlar Alaca'ya yerleşmiş, yeni köyler kurulmuştur. Millî Mücadele döneminde ise bölgede otorite boşluğu nedeniyle eşkıyalar faaliyet göstermiştir. Kör Dede çetesinin faaliyetleri, Zile ve Çapanoğlu isyanları bu dönemin en bilinen olaylarıdır. İsyancılar, Çerkez Ethem ve Amasya Mutasarrıfı tarafından bastırılmış, kazada yeniden asayiş sağlanmıştır. Alaca halkının bir kısmı Milli Mücadele taraftarı, bir kısmı ise hilafet yanlısıdır (Kalemli, 2023: 35-50).

Alaca civarında konar-göçer Türkmenlerin iskânı, Kavli ve Dede Garkın aşiretlerinin köy kurmaları ve Hüseyin Gazi Tekkesi ile Garipçe türbelerindeki Bektaşî faaliyetleri, rapor ve saha araştırmaları ile ortaya konulmuştur. Bu yapılar, Cumhuriyet yönetimini desteklemekte ve halk nezdinde manevî değer taşımaktadır.

I. BÖLÜM

1. AŞİRETLER

1925 yılında Dâhiliye Vekâleti tarafından Çorum Vilayetine gönderilen emir doğrultusunda, Alaca kazasında yaşayan aşiretler ve tarikat şeyhleri hakkında kapsamlı bir bilgi talep edilmiştir. Bu çerçevede, İskân Müdüriyeti tarafından hazırlanmış olan matbu bir tablo (bkz. Tablo 1), vilayet valisi ve kaza kaymakamlarına iletilmiş; onların görev bölgeleri hakkındaki mütalaalarını yazmaları istenmiştir. Ankara Vilayet Matbaası'nda basıldığı anlaşılan bu tablo, on başlıktan oluşmaktadır. 1- Umumi malumat, 2- Aşiretin münkasım olduğu kabile ve fırkaların yekdiğeriyle münasebeti, ahval ve saireleri, 3- Nehb, garet, hırsızlık ve şekavet itiyadı, 4- Aşiret ve kabile reisleriyle efradının ahval ve seciyesi, 5- Tecavüz veya müdafaa vesait ve kabiliyeti, 6- İktisadi vaziyet, 7- Ahval-ı sıhhiye, 8- Tahtacılar, 9- Tarikat şeyhleri, 10- Mülahazat şeklinde hazırlanmaktadır.

Çorum merkez, Mecitözü, İskilip, Sungurlu ve Alaca kazalarına ilişkin olarak hazırlanmış olan yirmi dört soruluk aşiret araştırması, söz konusu bölgelerdeki aşiret yapılanmalarını tespit etmeye yöneliktir. Merkez vilayet kapsamında Badıllı ve Bazikli aşiretleri; İskilip kazasında Zeyveli aşireti; Mecitözü kazasında Milli, Kavilli ve Bazikli aşiretleri; Sungurlu kazasında ise Zirkanlı, Şıhbızınlı ve Badıllı aşiretleri kaydedilmiştir. Buna karşın, defterde Hüseyinabad olarak kayıtlı bulunan Alaca kazasında, aşiretlerle ilgili yirmi dört soruya herhangi bir cevap verilmediği tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda, söz konusu yirmi dört sorunun Alaca kazasındaki aşiret yapılanmasına ilişkin olarak hangi bilgilerin öğrenilmek istendiği gösterilmiştir. Ancak bu sorulara yanıt verilmediği görülmektedir (ÇÖİA, No,136/138/139). Tablo 1'de yer alan aşiretlerle ilgili sorulara cevap verilmemesi, muhtemelen bu aşiretlerin zamanla yerleşik hayata geçmiş olmalarıyla ve dolayısıyla aşiret örgütlenmelerinin zayıflamış bulunmasıyla ilişkili olabilir. Bunun yanı sıra, söz konusu toplulukların Millî Mücadele döneminde devlet otoritesini destekleyen gruplar arasında yer almış olmaları da, idari makamların bu aşiretler hakkında ayrıntılı bilgi toplamaya gerek duymamış olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 1. Aşiretlere Ait Bilgilerin Toplanması Amacıyla Hazırlanan Tablo

S-1	Fırka ve kabilenin ismi?
S-2	Fırka veya kabile reislerinin ismi ile ailesinin unvanı menşei ve efradı ailesinin miktarı?
S-3	Nüfus miktarı: Zekur (Erkek) İnas (Kadın)?

-
- S-4** Umumi reis ile fırka ve kabile reislerinin yekdiğerine karşı husumeti düşmanlığı veya rekabetleri veya gariplikleri ve bağılılıkları varsa sebebi nedir?
- S-5** Aşiret ve reisinin şehir ve kasabalarda kimlerle tuhafılık, akrabalık veya dostluk veyahut nefret etme ve düşmanlığı var mıdır?
- S-6** Aşiret efradı yağma ve gasp, çapul, hırsızlık alışkanlığında ise en çok zikredilen hangi mevsimde ve nerelerde en ziyade icra ederler ve bu fiillerden hangisine daha ziyade eğilimlidirler?
- S-7** Eşkıyalık ve hırsızlık alışkanlığı neden doğmuştur. İhtiyaç ve zarureten mi, husumet ve düşmanlık veya sebebi başka mıdır?
- S-8** Eşkıyalık ve hırsızlık münferit mi, toplu mu icra edilir ve eşkıya çetesini süvari veya piyade olarak azami ve asgari kaç kişi teşkil eder?
- S-9** Aşiret reisi ve efradı hükümete karşı ferdi ve toplu isyan hareketinde bulunmuşlar ise olay hangi tarihte ve ne gibi sebepten zuhur etmiş ve ne suretle neticelendirilmiştir?
- S-10** Aşiret reisi mahkûm olmuş ise hangi tarihte neden dolayı ve ne kadar müddetle mahkûm olmuş ve ne suretle müddet mahkûmiyeti ikmal etmiştir. Halen firara veya gıyaben mahkûm mazmun mudur?
- S-11** Aşiret efradı arasında kumar, içki, sefahat, kız ve kadın kaçırmak gibi toplumsal kötülük mevcut mudur? Ve bunlardan hangisi galiptir?
- S-12** Aşiret arasında kaçakçılık alışkanlığı varsa ne gibi eşya ve mal kaçakçılığını nerelerde ve ne zamanlarda yaparlar. Kaçakçılığa karşı ne gibi mani tedbirler almak lazım gelir?
- S-13** Aşiret ne çeşit silahlar ile donanımlıdır. Her ne çeşitten ne miktar silah mevcuttur. Ve bunları nerelerden ne suretle tedarik ederler?
- S-14** Aşiretten süvari ve piyade olarak silahlı kaç kişi çıkar?
- S-15** Aşiret hangi aşirete karşı müdafaa ve hangilerine karşı tecavüz vaziyetindedir?
- S-16** Ehil hayvan: Cins miktarı
- S-17** Aşiret reisi ve efradının taht tasarrufunda mera ve arazi var mıdır? Varsa kimler nerelerde kaç dönüm mera, arazi ve ağaçlık alana sahiptir?
- S-18** Aşiretin dolaştığı yer: Sahası dahilindeki milli arazi, boş, terkedilmiş veya vakfedilmiş varsa, bunların nevi miktarı ile mevcut durumlarının izahı?
- S-19** Muhtelif aşiret ve kabileler arasında müşterek veya ihtilaflı konu üzerinde ihtilaf bulunan topraklar varsa nerelerdir. Veya ihtilaflı konu mahalle tarafından hangisinin daha ziyade ihtiyacı ve hakkı istifadesi vardır?
- S-20** Aşiret kendisine ve hayvanatına gerekli su ihtiyacını hangi mevsimlerden temin eder.
- S-21** Tükettikleri ürünler ne gibi şeylerdir. Ve gıda ürünleri ile esas ve gerekli olan ev eşyalarını nerelerden tedarik ederler?
- S-22** Üretim ile elde ettikleri maddeler nelerdir ve bunları hangi mevsimlerde nerelerde satarlar?
- S-23** Belirli Pazar ve panayır yerleri varsa nerelerdir. Ve hangi mevsimlerde buralarda ne gibi eşya ve gıda ürünleri alışverişi ederler?
- S-24** Aşiret arasında bulaşıcı hastalıklar varsa nerelerdir. Bulaşma ve yayılmasının sebep ve faktörleri nedir?
-

1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı, Cumhuriyet yönetimi açısından yalnızca bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda yeni devletin merkezîleşme sürecinde karşılaştığı sosyo-politik bir sınav olmuştur. Bu isyanın ardından devlet, bazı bölgelerde faaliyet gösteren aşiretlerin yapısı, toplumsal etkileri ve siyasi eğilimleri hakkında kapsamlı bilgiler toplamaya yönelmiştir. Bu uygulamanın temel amacı, bölgedeki aşiretlerin devlete karşı olası tepkilerini önceden tespit etmek ve yeniden benzer bir ayaklanmanın ortaya çıkmasını engellemek olmuştur. Aşiretler, bölgelerinde tarihsel olarak güçlü bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak varlık göstermiştir. Bu güç, aşiret reislerinin geleneksel otoritesinden ve aşiret mensuplarının bu otoriteye bağlılığından kaynaklanmaktadır. Geçmişte aşiret reisleri, topluluk içi uyuşmazlıkların çözümünde belirleyici olmuş; ekonomik işleyişte ise ortak gelirlerden alınan katkı payları aşiret düzeninin sürdürülmesini sağlamıştır. Aşiret yapısında bireysel suç yerine ortak sorumluluk anlayışı benimsenmiş, işlenen fiiller tüm topluluğu ilgilendiren meseleler olarak görülmüştür. Devlet, tarihsel tecrübeler ve bölgesel dinamikler çerçevesinde aşiretlerin sosyal ve siyasal etkilerini izleyerek otoritesini korumaya yönelik çeşitli tedbirler uygulamıştır (Gökalp, 2011: 41-46). Bu doğrultuda, dönemin valileri ve kaymakamları aracılığıyla hazırlanan raporda aşiretler çok boyutlu bir biçimde incelenmiştir. Devlet, her bir aşiret hakkında; aşiret reisinin halk nezdindeki itibarı, devlete sadakati veya olası isyan eğilimi, eşkıyalık faaliyetlerine karışıp karışmadığı, mahkûmiyet durumu, mülkiyet yapısı ve arazi miktarı, göç güzergâhları, silahlı unsurların sayısı, diğer aşiretlerle olan dostluk ya da düşmanlık ilişkileri, hayvan varlığı, tarımsal üretim düzeyi ve bulaşıcı hastalıkların varlığı gibi birçok ölçüt üzerinden bilgi istemiştir. Bu ayrıntılı veri talebi, Cumhuriyet yönetiminin bölgeyi yalnızca güvenlik açısından değil, aynı zamanda siyasi, sosyal, ekonomik ve sağlık boyutlarıyla da kontrol altına alma amacını yansıtmaktadır. Bu süreçte devletin amacı, geleneksel yerel otorite biçimlerini (aşiret reisliği, şeyhlik, tarikat yapıları vb.) çözerek merkezî idarenin otoritesini güçlendirmektir. Böylece Cumhuriyet, Osmanlı döneminden miras kalan feodal ve dinsel nitelikli yerel güç odaklarını etkisiz hale getirerek, modern, ulusal ve bürokratik bir yönetim modeline geçişi kurumsallaştırmayı hedeflemiştir. 1925 yılı itibarıyla yürütülen bu çalışmalar, yalnızca güvenlik temelli bir istihbarat faaliyetleri değil; aynı zamanda Cumhuriyet'in ulus-devlet inşa sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Devletin aşiretler üzerindeki bilgi toplama ve denetim politikaları hem merkezi otoritenin tesis edilmesi hem de toplumsal dönüşümün yönetilmesi açısından erken Cumhuriyet döneminin karakteristik uygulamaları arasında yer almıştır.

Tablo 2. Tahtacılar Aşireti

S-1	Ormanlarda kısım kısım oturan Tahtacılar var mıdır? Geçim tarzı ve ilişkileri nasıldır?
S-2	Tahtacıların mezhepleri ve akideleri nedir diğer mezheplerin erbabına ve (.....) karşı vaziyetleri nasıldır?
S-3	Şeyh ve dedeleri kimdir ve nerede otururlar ve manevi nüfuzu nerelere şamildir?
S-4	Tahtacıların ayini ve ahvali umumiyesi hakkında malumat.
S-5	Tahtacıların toplu olarak münasip mahallerde birer köy halinde iskanlarında fayda tasarlanmış ise köyün mevki ve sureti teşkili hakkında mütalaa beyanı:

Hazırlanan raporda Tahtacılarla ilgili beş soru yer almaktadır. Bu sorular, yalnızca bilgi toplama amacı taşımamakta, aynı zamanda dönemin yönetim anlayışını ve devletin konar-göçer yaşayan topluluklara yönelik yaklaşımını da yansıtmaktadır. Bu kısımda, (bkz. Tablo 2), Tahtacı topluluklarının sosyo-ekonomik yapısı, dini aidiyetleri ve toplumsal konumları hakkında kapsamlı bir tablo oluşturmayı hedeflemiştir. Soruların ilk kısmı, ormanlık bölgelerde dağınık şekilde yaşayan Tahtacı grupların varlığı ve bu grupların geçim tarzları ile iktisadi faaliyetleri üzerine odaklanmaktadır. Bu yönüyle, dönemin ekonomik politikalarının özellikle orman kaynaklarının kullanımı ve üretim ilişkileri çerçevesinde nasıl şekillendiğini anlamaya yardımcı olur. Bununla birlikte, Tahtacıların mezhep aidiyeti, dini inanç ve ibadet biçimleri ile diğer mezhep mensuplarına karşı tutumlarını sorgulamaktadır. Bu, devletin mezhepsel kimliklere duyduğu ilgiyi ve bu toplulukların dini yaşamını denetim altına alma eğilimini göstermektedir. Aynı zamanda, Tahtacıların şeyh ve dedelerinin kimlikleri, yerleşim yerleri ve manevî nüfuzlarının kapsamı araştırılmaktadır. Bu sorular, topluluk içi liderliğin yapısını ve inanç otoritelerinin toplumsal etkisini tespit etmeye yöneliktir. Tahtacıların ayinleri ve genel toplumsal durumları (ahvâl-i umumiyesi) hakkında bilgi istenmiş; bu sayede topluluğun kültürel ve dinsel ritüellerinin devlet nezdinde kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Bunların uygun bölgelerde toplu biçimde iskân edilmelerinin faydalı olup olmayacağı sorulmuş ve bu iskânın yeri ile teşkil tarzı hakkında görüş talep edilmiştir. Bu durum, devletin konar-göçer toplulukları yerleşik hayata geçirme politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Söz konusu beş soru, Tahtacılarla yönelik yalnızca sosyolojik veya etnografik bir inceleme çabası değil, aynı zamanda idari, ekonomik ve dini kontrol mekanizmalarının bir parçası olarak da yorumlanmalıdır. Bu çerçevede, raporda yer alan sorular, erken Cumhuriyet Döneminde devletin taşradaki farklı dini-etnik topluluklara dair bilgi toplama ve düzenleme anlayışını açık biçimde yansıtmaktadır. Ancak, Tahtacılarla alakalı bölüme herhangi bir cevap verilmediğinden, 1925 tarihi itibarıyla Alaca kazasında Tahtacı topluluklarının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda Alaca, Bozok Sancağı'nın bir kazası olması nedeniyle söz konusu bölgede Mamalı Türkmenlerinin varlığından bahsedilmektedir. Türkmen aşiretleri zamanla yerleşik hayata geçerek köyler kurmuşlardır. Ulu Yörük ve İnallı Türkmen gruplarının kışlakları Alaca ve çevresinde bulunmaktaydı. 1831 tarihli nüfus defteri incelendiğinde, Killik, Tutaş ve Serkis köylerinde Haremeyn aşiretine bağlı Cerit Türkmenlerinin yaşadığı tespit edilmiştir. Vergilerinin Mekke ve Medine'ye bağlı olması sebebiyle bu topluluğa 'Haremeyn' adı verilmiştir (Akın, 2020: 53-54). Ayrıca Alaca ve Sapmaz köylerinde Avcı ve Keskici Türkmenleri, Yatankavak köyünde Bayat, Çelebibağ'da Aşudi, Tekneyenicesi'nde Karakeçili, Suludere'de Cihanbeyli ve Şıhbızın aşiretlerinin yaşadığı görülmektedir. Celali isyanları esnasında bölge önemli ölçüde etkilenmiş, bazı aşiretler farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır (Alandağlı, 2021: 89-363). Bununla birlikte XVI. yüzyıldan itibaren Ankara'dan Şam'a kadar olan geniş bölgede Bozulus Türkmenlerinin iskân edildiği, Halep Türkmenlerinin ise yaz aylarında Arapgir, Canik, Divriği, Bozok, Çorum ve Amasya bölgelerini yaylak; kış aylarında ise Antakya-Şam arasını kışlak olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Çorum çevresinde ayrıca Çunkar, Çepni, İlbeyli ve Lekvanik cemaatleri yerleşmiştir. Alaca'da ise Maraşlı, Mamalı, Karakeçili, Ceritli, Dedesli, Hırka, Gündoğdu, Avşar, Bayburtlu ve Dulkadirli Türkmen boyları konar-göçer olarak yaşamışlardır (Halaçoğlu, 2010: 88-90). XVII. yüzyılda Tunceli'den gelen Kavli aşireti, XIX. yüzyılda ise Malatya ve çevresinden gelen Dede Garkın Aşireti Alaca'ya yerleşmiştir.

Sonuç olarak, Alaca'da yaşamış olan aşiretler zaman içerisinde köyler kurarak yerleşik hayata geçmişlerdir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar, münferit olaylar dışında devlet otoritesine karşı toplu bir isyan girişiminde bulunmamışlardır. Dede Garkın ve Kavli aşiretleri içinde yaşanan bazı hadiseler ise yerel güç mücadelelerinin tipik örneklerini teşkil etmektedir. 1925 tarihli raporda, aşiretlerle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiş olmasına rağmen, bazı kaynaklarda belirtilen verilere dayanarak, bölgede Kavli ve Dede Garkın aşiretlerinin varlığı tespit edilmiştir.

1.1. Kavli Aşireti

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli civarından göç eden Kavli Aşireti; Çorum merkez, Mecitözü, Ortaköy ve Alaca çevresine iskân edilmiş ve uzun süre konar-göçer olarak yaşamıştır. Bazı kaynaklarda aşiretin adı 'Kavilli' şeklinde de geçmektedir. XVI. yüzyılda yapılan tahrir kayıtları, aşiretin kökeninin Tunceli'ye bağlı Pertek ve Çemişgezek kazalarına dayandığını göstermektedir. Ancak aşiretin Çorum'a hangi sebeple göç ettiği kesin olarak

bilinmemektedir. Kavli Aşireti'nde 'ad vurma' geleneği bulunmakta olup, kullanılan isimlerin çoğu Arapça kökenlidir. Aşiret, XVII. yüzyılda Alaca kazasına iskân edilmiş ve yaklaşık yüz elli yıl boyunca yaylak ve kışlak düzeninde yaşamıştır. Konar-göçer hayat tarzı, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısıyla bağdaşmadığından, devletin iskân politikaları kapsamında aşiret mensupları zamanla yerleşik hayata geçirilmiştir. Aşiretin pir ocağı Şih Çoban olup, Bu ocak Alaca kazasına bağlı Büyük Keşlik köyünde bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde, Kavli Aşireti'ne dair bazı sorunların yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Alaca'da padişah fermanıyla yetki sahibi olan Ömer Paşa, merkeze gönderdiği bir yazıda aşirete mensup bazı kişilerin halka zulmettiğini ve halktan zorla akçe topladıklarını bildirmiştir. Ayrıca bu kişilerin sorguya çağrıldıkları halde gelmediklerini, üstelik Sivas Mütesellimi Osman Ağa'ya yanlış bilgi vererek halkı şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Osman Ağa, adamı Ali'yi ve adamlarını aşiretin üzerine göndermiş; ancak bunlar, güvenliği sağlamak yerine aşiret halkına baskı uygulamışlardır. Osmanlı hükümeti, bu olayların ardından hem eşkıyalığa karışan aşiret mensuplarının hem de halka zulmeden Osman Ağa'nın adamlarının cezalandırılmasına ve aşiret halkının zararının tazmin edilmesine karar vermiştir. 1831, 1838 ve 1842 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında aşiretin kadınları kayda geçirilmemiş, sadece erkek nüfusu sayılmıştır. Buna göre aşiretin erkek nüfusu sırasıyla 796, 901 ve 854 olarak tespit edilmiştir (Aksüt, 2023: 31-42).

Günümüzde Kavli Aşireti'nin Alaca'da Çikhasan, Değirmenönü, Dereyazıcı, Çırçır, Akçasofu, Soğucak, Tutluca, Yeniköy, Kılavuz ve Keşlik gibi köyleri kurduğu görülmektedir (Genç, 2020: 45-46-47). Bu köyler birbirlerine yakın mesafelerde yer almaktadır. Aşiret halkı içerisinde bireysel hareketlerin öne çıkması, güçlü bir liderliğin bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca ekonomik ve siyasî açıdan zayıf olduklarından, maddî ve manevî birlik sağlanamamıştır. Coğrafyanın tarıma elverişli olmaması da ekonomik zayıflığın başlıca nedenlerinden biridir. Zamanla köy hayatına entegre olan aşiret, kendine özgü geleneksel kurallarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Mezhepsel bağları güçlü olmakla birlikte, siyasî bir güç oluşturamamışlardır. Kavli Aşireti'nin Alaca'daki tarihi süreçleri incelendiğinde, münferit olaylar dışında Osmanlı ve Cumhuriyet yönetimlerine olumsuz bir tavır sergilemedikleri görülmektedir. Ayrıca aşirete mensup bazı kişilerin Millî Mücadele'ye gönüllü katıldıkları ve cephede şehit düştükleri bilinmektedir (Küçük, 2003: 104).

Kaynaklarda geçen diğer bir husus ise Ömer Paşa'dır. Mamalı Türkmenlerinden olan Ömer Paşa, Osmanlı hükümetinin Alaca'daki temsilcisi konumunda bulunmuş, kaza yönetiminde söz sahibi olmuştur. Günümüzde Alaca merkezinde yer alan ve adını Paşa'dan

alan Ömer Paşa Camii'nin ön tarafında, Mamalı Aşiretinin önde gelenlerine ait mezarlar bulunmaktadır (Dilmen, 12.05.2024).

1.2. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı

Şih Çoban Ocağı, Tunceli'den göç ederek bölgeye yerleşen Şih Çoban tarafından kurulmuştur. Şih Çoban'ın, Hacı Bektaş Veli dergâhında eğitim aldığı, burada hüccet (icazet) aldığı ve sonrasında Kavli Aşireti mensuplarına Alevi-Bektaşî geleneğine özgü dini ve kültürel eğitim verdiği anlaşılmaktadır. Şih Çoban'ın Tunceli'ye geri dönmesinden sonra dahi, bu ocak Kavli Aşireti için manevi bağlılık noktası olarak varlığını sürdürmüştür. Ocak zaman içerisinde çeşitli tadilatlar geçirmiş ve yapılan onarımlarla günümüze ulaşmıştır. 1994 yılına kadar ocakta düzenli olarak cem törenleri icra edilmiş, bu tarihten sonra törenler yapılmasa da yöre halkı tarafından halen ziyaret edilmeye devam edilmektedir (Aygün, 26.04.2025).

Resim 1. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Girişi

Resim 2. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Ön Cephe

Resim 3. Kavli Aşireti Şih Çoban Ocağı Tülbentlerin Sarıldığı Direkler

1.3. Dede Garkın Aşireti

Türkmen aşiretlerinden bir olan Dede Garkın, 1813 yılında Malatya ve çevresinden göç ederek Alaca'ya yerleşmiştir. Zamanla yerleşik hayata geçen aşiret, Dede Garkın ismiyle köy kurmuştur. 1892-1895 yılları arasında Dede Garkınlardan Hacı Mehmet Bey tarafından köye büyük bir cami yaptırılmış, bu sebeple köy Camili olarak anılmıştır (Işık, 2016: 41-42).

Sultan II. Abdülhamid döneminde aşiretin önde gelen liderlerinden biri Garip Bey'dir. Garip Bey'in Alaca Camili köyünde ikamet ettiği ve 'dedelik' vazifesini icra ettiği anlaşılmaktadır. Ancak hakkında payitahta kadar ulaşan birtakım şikâyetler söz konusu olmuştur. Bu şikâyetler doğrultusunda Garip Bey hakkında soruşturma başlatılmış; soruşturma için Ankara vilayet mektupçusu ve vilayet kalemi Kâtibi Mustafa Efendi Görevlendirilmiştir. Devamında Ankara ve Konya Vilayetleri Teftiş Heyeti Başkanı ile Şurayı Devlet tarafından hazırlanan raporda; Alevi köylerinde yaşayan Bektaşilerden 'dedelik hakkı' adı altında para toplandığı, Garip Bey'in yasal olmayan silahlara sahip olduğu ve

devleti ekonomik açıdan zarara uğrattığı belirtilmiştir. Ayrıca Yozgat'ta yaşanan Ermenilerin lehine hareket ettiği yönünde suçlamalar da rapora yansımıştır. Bu raporun ardından Dâhiliye Vekîli tarafından padişaha sunulmak üzere bir yazı hazırlanmış; yazıda Garip Bey'in kazada nüfuzlu bir kişi olduğu, Alaca'da yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Alevi olması nedeniyle devlet aleyhine birtakım faaliyetlerde bulunabileceği ifade edilmiştir. Bu gerekçelerle Garip Bey'in Trablusgarp'a sürgün edilmesi talep edilmiş ve padişahın onayıyla 16 Mayıs 1904 tarihinde sürgün kararı uygulanmıştır. Yaklaşık on altı ay Trablusgarp'ta kalan Garip Bey, 11 Ocak 1906 tarihinde padişaha bir af mektubu göndermiştir. Mektubunda çok sıkıntılı hayat yaşadığını, kendisine isnat edilen suçlamaların gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir. Nihayetinde 6 Eylül 1906 tarihinde kefalet karşılığında affedilerek memleketine dönmesine, izin verilmiştir (Altı, 2020: 62-73). Bu olayın münferit bir hadise olduğu, doğrudan devlete karşı bir isyan girişimi teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Garip Bey'in kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmemesi ve af talebinde bulunması da bu durumu doğrulamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti, bölgede otoritesini korumak amacıyla şikâyetleri dikkate alarak derhal tahkikat başlatmış, aynı zamanda aşiretin mezhepsel kimliği nedeniyle de denetim mekanizmasını işletmiştir.

Garip Bey ile ilgili diğer bir önemli olay ise Çapanoğulları isyanı esnasında yaşanmıştır. Çapanoğlu Halit'in Alaca'ya gelerek padişah adına idareyi ele geçirdiğini ilan etmesi üzerine, güçlü bir konuma sahip Dede Garkın aşireti lideri Garip Bey'den yardım istemiştir. Ancak Garip Bey, Çapanoğulları ile doğrudan mücadeleye girmekten çekinmiş, aile fertlerinden bazılarını göndermiştir. Buna rağmen gönderdiği adamlarına isyana katılmamaları ve uygun bir yol bularak geri dönmeleri yönünde talimat vermiştir. Adamları dönüş yolunda bir isyancıyı öldürerek köye dönmüşlerdir. Çerkez Ethem'in Alaca'daki isyanı bastırmasının ardından yapılan soruşturmada Garip Bey sorguya çekilmiştir. Garip bey ifadesinde, Çapanoğlu Halit ile mücadele etmekten çekindiği için adamlarını gönderdiğini, ancak onların bir isyancıyı öldürerek geri döndüklerini belirtmiştir. Ayrıca Millî Mücadele'yi desteklediklerini ve her türlü yardıma hazır olduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Çerkez Ethem, Garip Bey'den bir milis kuvveti oluşturmasını istemiş, Gerip Bey de bu isteği kabul ederek tam teçhizatlı dört yüz seksen kişiyi cepheye göndermiştir (Dedekargınoğlu, 2012: 95-98). Bu olay, Garip Bey'in hem Osmanlı hem de Millî Mücadele dönemlerinde merkezî otoriteden yana tavır aldığını göstermektedir.

1.4. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi

Dede Garkın Ocağı'na adını veren Karakılıç, XIII. yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve aşiretin beyi konumunda bulunan bir şahsiyettir. Aynı zamanda Dede Garkın Ocağı'nın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ocağın merkezi bugün Malatya'nın Yazıhan ilçesine bağlı Dede Garkın Köyü'dür. Yusuf Bey ailesi tarafından getirilen kılıca halk tarafından kutsallık atfedilmiş, bu mekân zamanla ziyaretgâh hâline gelmiş ve türbe şekline dönüşmüştür (Dedekargınoğlu, 27.04.2025).

Resim 4. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi Girişi

Resim 5. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi İç Mekân

Resim 6. Dede Garkın Ocağı Karakılıç Türbesi Sandukanın Yer Aldığı Kısım

II. BÖLÜM

2. ALACA'DAKİ BEKTAŞI TARİKATI VE TÜRBELER

Tekke, sözlük anlamı itibarıyla 'dayanma, dayanacak yer' demektir. Ancak tarihsel bağlamda tarikat mensuplarının oturup kalktıkları ve dini törenlerini icra ettikleri mekânları ifade etmektedir. Zaviye ise, tekkeye nazaran daha küçük çaplı olup yine tarikat mensuplarının dini ayinler düzenlediği yerlerdir. Tekke ve zaviyelerde eğitim veren tarikat şeyhleri, topluma yön veren ve otorite sahibi kişiler olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Osmanlı dönemlerinde tekke ve zaviyeler desteklenmiş, güçlendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlılar fethettikleri bölgelerde tekke ve zaviye açarak Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde bu yapılardan önemli ölçüde faydalanmıştır. Ancak XIX. yüzyılda devlet, tekke ve zaviyeleri denetim altında tutma siyasetine yönelmiştir. Yapılan denetimlerin neticesinde Sünni inanca bağlı tarikatlar desteklenmiş, diğer tarikatlar ise gözetim altında tutulmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin mezhep politikası bağlamında yalnızca Sünni tarikatların yayılmasına izin verdiğini göstermektedir. Osmanlı döneminde tekke ve zaviyelerin en temel amaçları, topluma İslam'ı doğru bir şekilde öğretmek ve yüksek ahlaki değerlere sahip bireyler yetiştirmek olmuştur. Bu yapılar, çoğunlukla vakıflar tarafından desteklenmiş, tekye-nişin, post-nişin veya zaviyedar olarak anılan şeyhler tarafından yönetilmiştir. Ayrıca her tarikatın kendisine ait tekke ve zaviyesi bulunmaktaydı. Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkanlarda faaliyet gösteren bu kurumların, köy, mezra, çiftlik, bağ, bahçe, değirmen, han, hamam ve dükkân gibi vakıf gelir kaynaklarına sahip olduğu görülmektedir. Bu gelirler, tekke ve zaviyelerin yaşatılmasında temel rol oynamıştır (Özdemir, 1994: 265-270).

Milli Mücadele döneminde ise tarikat şeyhlerinin katkıları dikkat çekicidir. Özellikle Rıfai, Mevlevi ve Nakşibendi şeyhleri, Millî Mücadele'yi hem maddî hem de manevî yönden desteklemişlerdir. Bunun yanı sıra, İstanbul'da bulunan Özbekler Tekkesi aracılığıyla Ankara hükümetine silah yardımı yapılmıştır. Ayrıca bazı aşiret reislerinin de Millî Mücadele'ye destek verdiği anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2020: 161-163). 1925 tarihli Çorum Alaca kazası ile ilgili olarak düzenlenen raporda, tarikat şeyhleri hakkında on beş soru yöneltilmiştir. Söz konusu soruların detayları, aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 3. Tarikat Şeyhleri

S-1	Şeyhin ismi, sinni pederinin ismi ve efradı ailesinin isim ve sinnleri
S-2	Şeyhin mahalli doğumu vilayet, kaza, karye
S-3	Şeyhin mezhebi ve tarikatı nedir ve şeyhlik kendisine kimden intikal etmiştir?
S-4	Derece-i tahsili nedir ve nerede okumuştur?
S-5	Şeyhin kaç halife ve kaç müridi vardır halifeleri kimlerdir ve nerede mukimdirler hangisi şeyhin kendisine halife olmaya namzettir?
S-6	Halife müritlerin şeyhe derece-i merbutiyetleri nedir ve kendisine hangi erkabı verir ve hangi unvanla hitap ederler?
S-7	Şeyhte bir takım manevi kudretler, kerametler bulunduğu kaimidirler ve şeyhe ne gibi kerametler isnat ederler?
S-8	Bu kanaatleri ne gibi vaka ve rivayetten neşed eder ve ne gibi tedabirlerle takviye ederler.
S-9	Tarikat ayini hangi zamanlarda ve ne suretle icra olunur ayinin adap ve erkanı nedir?
S-10	Şeyhin şehir ve kasabaların eşrafından ve aşair rüesasından müritleri ve münakıdleri var mıdır ve kimlerdir?
S-11	Şeyhin derece-i (...) nizanı? Nedir ve tarzı hayat ve maişed nasıldır ve ahlakı hususiyesi varsa nevi miktarı nedir ahlak ve (...) ne surette istifa eder ve servetinin esasını teşkil eden varidat (gelirler) ne gibi şeylerdir?
S-12	Şeyhin manevi nüfuzu hangi aşiret ve karye ahalisine şamildir. Ve derecesi nedir. Aşiret rüesasından kimler bu nüfuzdan memnun ve kimler gayri memnundur memnuniyet ve ademi memnuniyet esbabı nedir?
S-13	Şeyhin aynı zamanda maddi nüfuzu yani aşiret ve kabile riyasetini de haiz midir?
S-14	Şeyhin Cumhuriyet idare ve hükümetine karşı hakiki vaziyeti nedir maarif teceddüd ve terakkiye düşman mıdır? Tevcihkar mıdır?
S-15	Şeyhin mahalli hükümetle münasebeti var mıdır varsa ne şekildedir mültezimlik müteahhitlik yapar mı tekalifi resmiye ve kanuniyesini tamamıyla ifa eder mi?

1925 yılında, Şeyh Sait İsyanı'nın ardından yürütülen idari ve istihbarî çalışmalar çerçevesinde, Alaca kazası kaymakamı tarafından tarikat şeyhleri hakkında ayrıntılı bilgiler içeren on beş sorudan oluşan raporun doldurulması istenmiştir. (bkz. Tablo 3), Devletin istediği bu rapor, yalnızca isyanla doğrudan bağlantılı kişileri değil, kazada bulunan tüm şeyh, derviş ve tarikat önderlerini kapsamaktaydı. İlgili raporda, şeyhin adı, ailesi, babasının kimliği, doğum yeri, tarikatı, mezhebi ve tahsil durumu gibi kimlik bilgilerine yer verilmesi istenmiştir. Bunun yanında, şeyhin halifelerinin veya müritlerinin bulunup bulunmadığı, keramet veya kudretine halk arasında nasıl inanıldığı, tarikat ayinlerinin ve erkânının ne şekilde icra edildiği, ayrıca eşraf ve esnaftan müritlerinin olup olmadığı da sorulmuştur. Raporda dikkat çekici bir diğer unsur, şeyhin yalnızca dinî faaliyetlerinin değil, ekonomik ve toplumsal nüfuzlarının da araştırılmasıdır. Devlet, şeyhlerin servet düzeyini, gelir kaynaklarını, yaşam biçimlerini ve aşiretsel mensubiyetlerini de sorgulamıştır. Bunun yanı

sıra, şeyhin ‘maddi nüfuzunun bir aşiret reisliği yapabilecek düzeyde olup olmadığı’, ‘Cumhuriyet yönetimine karşı gerçek tutumu’ ve ‘mahallî idare ile teması olup olmadığı’ gibi sorularda raporda yer almıştır. Bu raporun amacı, Cumhuriyet’in erken döneminde devletin bölgedeki sosyo-politik güç dengelerini daha iyi anlamak ve olası yeni ayaklanmaları önceden engellemektir. Böylece hükümet, dinî otoriteler ile aşiret yapılanmaları arasındaki bağlantıyı çözümleyerek, merkezi otoriteyi güçlendirme yönünde bir politika geliştirmiştir. Bu rapor, Cumhuriyet yönetiminin ‘dinî otoriteyi sınırlama’ ve ‘yerel güç odaklarını devlet denetimine alma’ hedefinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Şeyh Sait İsyanı sonrasında yürütülen bu kapsamlı bilgi toplama faaliyeti, Türkiye’de modern devlet inşası sürecinde dinî liderliğin nasıl bir idari denetime tutulduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Millî Mücadele dönemi, yalnızca Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesi değil, aynı zamanda batılı güçlerin Anadolu üzerindeki çıkar çatışmalarının da yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte İngiltere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da birer Ermeni ve Kürt devleti kurulmasını destekleyen politikalar izlemiştir. İngiltere’nin bu yaklaşımının temelinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılış sürecinde bölgeyi denetim altında tutma ve özellikle Musul petrolü üzerinde nüfuz sahibi olma hedefi yatmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İngiltere’nin bu ayrılıkçı politikalarına karşı, ulusal birlik ve beraberlik anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa, kongrelerde İslam unsurlarının bir milletin ayrılmaz parçaları olduğu vurgusunu yapmış, din kardeşliği ve ortak tarih bilinci üzerinden millî dayanışmayı güçlendirmeyi çalışmıştır. Ayrıca Doğu Anadolu’da etkin konumda bulunan aşiret reislerine mektuplar göndererek onları kongrelere davet etmiş ve Millî Mücadeleye destek olmalarını sağlamıştır. Aşiretlerin büyük bir kısmı bu çağrıya olumlu yanıt vererek millî harekete destek vermiştir. Bununla birlikte, İngiltere bölgedeki Kürtleri kışkırtmak amacıyla ajanlarını bölgeye göndermiş, çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Ancak Kürtler, İslami ve kültürel bağlarından dolayı İngilizlere temkinli yaklaşmışlardır. Ayrıca Ermenilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bir devlet kurma girişimlerine karşı çıkmışlardır. İngilizler ise Ermenilere verilmesi planlanan toprakların Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgeleri kapsamı nedeniyle ikilem ve tereddüt yaşamıştır. İngiltere’nin bölgedeki bölücü politikaları beklenen sonucu vermemiş; Mustafa Kemal Paşa’nın İslam milleti eksenli yaklaşımı, halkın ve aşiretlerin desteğini kazanarak bu politikaları etkisiz kılmıştır. Böylece, Millî Mücadele döneminde Anadolu’nun doğusunda İngiliz çıkarlarına karşı dini ve siyasi dayanışma temelinde güçlü bir direnç oluşturulmuştur (Kartın, 2005: 89-104).

1925 yılı, Cumhuriyet tarihinde yapılan ve yapılacak olan inkılapların geleceği açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Millî Mücadele başarıyla sonuçlanmış, askerî

ve siyasî zaferle birlikte, Cumhuriyet'in ilanı ile taçlanmıştır. Saltanatın kaldırılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Halk Fırkası kurulmuştur. Ancak bu dönemde Millî Mücadele kadroları arasında fikir ayrılıkları daha keskin bir muhalefete dönüşmüştür. Söz konusu muhalefetin başında Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi komutanlar yer almaktaydı. Bu grup, Halk Fırkası'ndan ayrılarak (TCF)'yi kurmuştur. Halifeliğin kaldırılması, özellikle İslâmî çevrelerde tepkilere yol açmıştır. Osmanlı döneminde ülkenin doğusu, aşiret yapısı ve tarikat şeyhlerinin otoritesi altında bulunmaktaydı. Cumhuriyet yönetimi, bir ulus-devlet inşa etmek amacıyla bu feodal düzeni kaldırmayı hedeflemiştir. Ancak bu durum, bölgedeki aşiret ve tarikat liderlerinin çıkarlarıyla çatışmıştır.

Şeyh Sait, 1865 yılında Palu'da doğmuş olup Nakşibendi tarikatı lideridir. Malatya, Bingöl, Erzurum ve Muş illerindeki medreselerde yöneticilik yapmıştır. 1925 yılında Şeyh Sait önderliğinde başlayan isyanın dini nitelikli olduğu anlaşılmaktadır (Özoğlu, 2016: 100-170).

TCF'nin kuruluşu, Cumhuriyet'e karşı olan muhalefetin toplandığı bir merkez hâline gelmiştir. Şeyh Sait, TCF'nin tüzüğünde yer alan '*Dini itikatlara saygılıdır*' ibaresinden etkilendiğini ifadesinde belirtmiştir. Ayrıca bu isyana bazı vali ve kaymakamlar da katılmıştır (Deniz, 2007: 16-111). İsyân sonucunda 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve ülkede olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Bu kanunla birlikte Ankara merkezli olarak Şark İstiklâl Mahkemesi kurulmuş, TCF'ye destek veren basın organları kapatılmıştır. Ayrıca Hıyanet-i Vataniye Kanunu değiştirilerek dini siyasete alet etmek 'vatan hainliği' kapsamına alınmıştır (Sarıay, 2015:377-403). Ankara'da ve isyan bölgesinde kurulan istiklal mahkemeleri arasında uygulama bakımından çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. İsyân bölgesinde kurulan İstiklal Mahkemesi'nin vereceği kararlar aynı mahkeme tarafından doğrudan uygulanacak, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararları ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayının ardından infaz edilecekti. Ancak, Meclisin tatilde olduğu dönemde verilen ölüm cezalarının, Meclis onayı alınmaksızın infaz edilmesine yetki tanınmıştır. Bu durum ise çeşitli mağduriyetlere yol açmıştır (Küçük, 2001:350-355). Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte alınan sert önlemler, tek parti iktidarının otoritesini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Bununla birlikte dönemin bazı gazetecileri de Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Bu gazeteciler arasında yer alan Tanin Gazetesi'nin ünlü yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, mahkeme kararıyla Çorum'a sürgün edilmiştir. Bu durum, söz konusu yıllarda Çorum'un bir sürgün yeri olarak kullanıldığını açık biçimde göstermektedir (Güneş, 2021: 313). Aynı zamanda Şeyh Sait İsyân'ı bölgesel nitelikli olup, Cumhuriyet

yönetimi için doğrudan bir tehdit oluşturmamıştır; isyancıların ele geçirdiği tek şehir Elazığ olmuş ve kısa sürede geri alınmıştır. Ancak bu isyan, CHF'nin iktidarını sağlamlaştırmasına zemin hazırlamıştır. Şark İstiklâl Mahkemesi, Şeyh Sait ve arkadaşlarını idama mahkûm etmiş; 30 Haziran 1925'te bölgede bulunan tekke ve zaviyelerin kapatılmasını emretmiştir (Kutlu, 2007:188-189). Feodal düzenin sembolleri hâline gelen tekke ve zaviyeler ile bu kurumların başında bulunan şeyh, baba ve ve çelebi unvanlı tarikat önderlerinin halk üzerindeki otoritelerinin zayıflatılması büyük önem taşımaktaydı. Şeyh Sait Ayaklanması'nın halk tarafından desteklenmesi, söz konusu otoritenin ne derece etkili olduğunun en belirgin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasının ardından tekke ve zaviyelerin kapatılması meselesi gündeme gelmiş ve neticede bu kurumlar resmî olarak kapatılmıştır (Güler, 2020: 397). Şeyh Sait'in Kürt kökenli olması, isyanın 'Kürtçü' niteliği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Her ne kadar isyanın dini nitelikli olduğu kabul edilse de, katılımcılar arasında Kürt milliyetçileri de bulunmaktaydı (Dural, 2024: 12-18).

Çorum Alaca kazasında yaşayan eşrafın bir bölümü Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Tüccar Şevki, eşraftan Asım ve Alaca Belediye Reisi Behçet Bey'in imzalarıyla Alaca halkı, Sivas Kongresi kararlarına bağlılığını telgrafla bildirmiştir. Bu dönemde Çorum vilayetinde asayiş sorunları yaşanmış, eşkıya ve asker kaçakları faaliyet göstermiştir. Kör Dede, Musa Çavuş, Yırtma ve Katil İlyas gibi çeteler bölgede etkin olmuştur (Kalemlî, 2023: 35-50). Alaca'da Zile, Yıldızeli ve Çapanoğlu isyanı etkili olmuştur. Postacı Nazım önderliğindeki Zile isyanı, halife ordusu kurma amacı taşımaktaydı ve isyana Alaca'dan da katılımlar olmuştur (Ertan, 2008: 73-74). Çapanoğlu isyanı, Yozgat'ta köklü bir aileye mensup Celal ve Edip Beyler tarafından başlatılmış; Alaca halkının da bu isyana destek verdiği anlaşılmaktadır. İsyân, Ankara hükûmeti tarafından görevlendirilen Çerkez Ethem tarafından bastırılmıştır (Ünsal, 2004: 18-39). Zile ve Çapanoğlu isyanlarının birbiriyle bağlantılı olduğu, her ikisinin de İstanbul Hükûmeti'nin fetvalarıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda Çorum'un da aralarında bulunduğu bazı vilayetlerde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Ertan, 2008: 86-88). Bu dönemde yaşanan isyanlar, Cumhuriyet'in kurumsallaşma sürecini derinden etkilemiştir. Özellikle Şeyh Sait İsyanı, Cumhuriyet yönetiminin merkezî otoriteyi güçlendirmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bununla birlikte tekke ve zaviyelerin kapatılması, muhalif basınını susturulması ve siyasi partilerin kapatılması gibi uygulamalar, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi iklimi şekillendirmiştir. Ayrıca Cumhuriyet rejiminin kurumsallaşma süreci devam etmiştir. Ancak taşrada bazı bölgelerde birtakım dini çevrelerde yeni rejime yönelik tepkiler sürmekteydi. 1929 yılında Çorum

Valiliği, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği bir yazıda, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın vefat ettiği yönünde asılsız bir haberin şehirde yayıldığını bildirmiştir. Valilik yazısında bu haberin halk arasında karışıklık yaratma amacı taşıdığı, toplumda endişe uyandırdığını belirtmiştir. Bu yazı, erken Cumhuriyet döneminde rejim muhaliflerinin özellikle dini kimlik üzerinden şekillenen gruplar hâlinde faaliyet yürüttüğünü göstermektedir. Çorum Valiliği, bu şahıslar hakkında tahkikat başlatıldığını Dâhiliye Vekâletine bildirmiştir. Soruşturma kapsamında, yalan haberi yayanların kimliklerinin tespiti, dini kisve altında faaliyet gösterenlerin takibi ve toplumda düzenin korunması amacıyla güvenlik önlemleri alındığı anlaşılmaktadır (Koçak, 2020: 96-98).

Aşağıda, Bektaşî tarikatı ve Alaca kazasında bulunan Bektaşî türbeleri ile ilgili bilgiler sunulacaktır. Kazada yer alan Bektaşî türbeleri, hem tarikatın bölgedeki târihi varlığını hem de yerel topluluklar üzerindeki manevi etkisini yansıtmaktadır. Bu türbeler, tarikatın dini ritüelleri, toplumsal etkileşimleri ve bölge halkıyla kurduğu ilişkiler hakkında değerlendirmelerde bulunmak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

2.1. Bektaşî Tarikatı

Bektaşî tarikatının, XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Tarikatın temel felsefi düşüncesinin İnsan sevgisi ve ahlaki değerler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bektaşilik, zamanla Anadolu'dan Rumeli'ye kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu tarikat, inanç sistemi açısından Alevilik ile benzerlikler taşımakla birlikte bazı farklılıklar da barındırmaktadır. Bektaşiliğe katılım, tarikata ikrar verilmesi yoluyla gerçekleşirken; Alevilik ise Hz. Ali ve onun soyuna bağlılık esasına dayanan, irsi bir inanç sistemi olarak öne çıkmaktadır. Aleviler, 'ocak' adı verilen dedeler önderliğinde şekillenen sosyal topluluklara bağlıdır. Bu yapılar maddî değil, manevî unsurlardır. Alevilikte bir kişi babasının bağlı bulunduğu ocağın talibidir ve başka bir ocağa geçiş mümkün değildir. Bektaşilikte ise isteyen istediği şeyhe tabi olabilmektedir (Azar, 2005: 81-87). Her iki inanç sistemi arasında önemli ortak noktalar da bulunmaktadır. Muharrem orucunun tutulması ve ayın-i cem ayının düzenlenmesi, bunlar arasında sayılabilir. Bu nedenle zamanla Bektaşilik ve Aleviliğin iç içe geçtiği anlaşılmaktadır (Maden, 2010:7). Bektaşiler kendi içlerinde iki gruba ayrılmıştır; Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen çelebiler ve tarikata sonradan katılan babaganlar. Çelebilerin özellikle Aleviler üzerinde etkili oldukları görülmektedir (Küçük, 2003: 17-31).

XIX. yüzyılın başlarında Anadolu’da yaklaşık iki yüze yakın Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı. Bunlardan en büyüğü, yaklaşık üç yüz dervîşi ile Elmalı kazasındaki Abdal Musa Tekkesi’ydi. Çok geniş bir araziye kurulu olan bu tekke, farklı bölgelerden gelen ziyaretçilerle yoğun bir şekilde faaliyet göstermekteydi. Osmanlı ordusunun en güçlü piyade birliği olan Yeniçeriler de Bektaşî tarikatına mensuptu. Yeniçeriler ile Bektaşîlerin ilk temasının Abdal Musa zamanında gerçekleştiği, hatta Abdal Musa’nın onlarla birlikte sefere katıldığı rivayet edilmektedir. Bu süreç yeniçerilerle Bektaşîler arasında güçlü bir bağın oluşmasına yol açmıştır. Ancak zamanla Bektaşî tekkeleri yeniçeriler üzerinde olumsuz etki yapmış ve bu durum, yeniçeri ocağının bozulmasına sebep olmuştur (Maden, 2010: 35).

1826 tarihinde II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yeniçerilerin Bektaşî tarikatına mensup olmaları nedeniyle Bektaşî tekkeleri yasaklanmıştır. Bu süreçte Osmanlı devleti, merkezileşme ve modernleşme politikaları izlerken; Bektaşîler bu politikalara engel teşkil eden bir unsur olarak görülmüştür. Ayrıca Osmanlı’nın Sünni mezhebine bağlılığı da Bektaşîlere yönelik baskıyı artırmıştır. Anadolu ve Rumeli’de devlete muhalif görülen bazı tekkeler yıkılırken, bazılarının dokunulmamıştır. Bu dönemde bazı Bektaşî şeyhleri idam edilmiş, bazıları ise sürgün edilmiştir (Işık, 2015: 317-340). Yasaklamalara rağmen birçok tekkede gizli ayinlere devam edilmiş, sonraki yıllarda tekrar faaliyet gösterdikleri anlaşılmıştır. Osmanlı hükümeti tekkeleri denetim altına almak amacıyla Meclis-i Meşayih adlı bir kurul oluşturmuştur. Şeyhülislamlığa bağlı olan bu kurul, tekkelerden gelen evrakları ve arzları inceleyip onay için Şeyhülislamlığa göndermekteydi. Bu uygulamanın amacı, tekkeleri kontrol altında tutmak ve yozlaşmalarını önlemektir (Yapıcı, 2012: 64-66).

Anadolu’da Sünni itikada bağlı Bektaşî tekkelerinin faaliyetlerine dokunulmamıştır. Çorum ve çevresinde bulunan Güllücük Kalına Dede, Seydi Baba, Erkulu Baba, Abdal Ata, Şeyh Mezid, Şeyh Kılavuz, Abdal Dudu, Karadonlu, Koçi Baba ve Balım Sultan tekkeleri ile Mecitözü’nde Teslim Abdal ve Kulu Baba köyündeki Evliya Baba tekkesi bunlara örnektir. Bu tekkeler, ilim ehli ve Sünni inanca sahip şeyhler tarafından yönetilmiş ve mevcut şeyhlerin idaresine bırakılmıştır. Osmancık’taki Ahmed Dede tekkesi ise yalnızca bir türbeden ibaret olduğu için yıkılmamıştır (Maden, 2010: 136-137).

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin etkisiyle Bektaşî tekkelerinin yeniden ayinlerine başladığı anlaşılmaktadır. Millî Mücadele yıllarında ise tekke şeyhlerinin halk üzerinde güçlü bir otoriteye sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle Millî Mücadele taraftarları, tekkelerin nüfuzundan faydalanmıştır. Özellikle Mevlevî ve Bektaşî tarikatları Millî Mücadele’ye aktif destek vermiştir. Hatta Bektaşîlere bağlı bir askeri birlik

oluşturulmuş ve Kafkas Cephesi'ne gönderilmiştir. Bu dönemde tarikat şeyhlerinin çeşitli vaazlarla halkı birlik ve beraberliğe davet ettikleri, bazılarının ise maaş bağlandığı da bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı toplumundan kalan bazı hurafeler terk edilmiş, modern ve batılı bir toplum inşa edilmek istenmiştir. Bu dönemde Bektaşî tarikatı da önemli değişimlere uğramıştır. Genel olarak Bektaşî şeyhleri Millî Mücadele'yi desteklemiş, bazıları TBMM'de milletvekili olarak görev yapmıştır. Bunların en önemlisi Cemalettin Çelebi'dir.

Bektaşî tarikatına giren herkes, belli bir süre eğitim gördükten sonra "Baba" unvanı alarak tekkelerde görev yapabilmıştır. Ancak tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından Bektaşî liderlerinden Salih Niyazi Baba ve Bektaş Baba Arnavutluk'a gitmiştir. Tekke ve Zaviyeler kanunu ile birlikte ülkedeki tüm Bektaşî dergâhları kapatılmış, buna rağmen Bektaşîlerden herhangi bir ciddi tepki gelmemiştir. Bektaşîlerin bu süreçte Cumhuriyet taraftarı oldukları ve Millî Mücadele yıllarında vatanın kurtuluşunda önemli bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır (Yapıcı, 2012: 61-91).

2.1.1. Hüseyin Gazi Tekkesi

Hüseyin Gazi Hazretlerinin kabri, Alaca'nın güneyinde, şehre yaklaşık üç kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Yapı incelendiğinde uzun yıllar boyunca çeşitli tadilatlar gördüğü anlaşılmaktadır. Türbe, avlunun güneydoğu tarafında dikdörtgen planlı ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Türbeye giriş kuzeybatı cephesinde bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Yapının inşasında kesme taş, moloz taşı, kireç taşı ve tuğla malzeme olarak kullanılmıştır. Giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesinde hat yazısı süslemeler görülmektedir. İç mekânda da yazı süslemeleri bulunmakta olup, süslemelerde beyaz ve mavi renklerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca türbenin tonoz örtüsünde kalem işi dilimli süslemeler yer almaktadır (Murtuzova, 2022: 37-52).

Tekkenin, bir dönem manastır olarak kullanıldığı da rivayet edilmektedir. Ayrıca yapının Selçuklu döneminde medrese olarak hizmet verdiği belirtilmektedir. Türbenin ön kısmında 'Pilav Hozzade Ali Said Babanın Vakfiyesidir.' ifadesi yer almakta olup, medresenin Konya'daki Selçuklu Medreseleriyle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir (Erkoç 2015: 364).

1455 tarihli kayıtlarda yapı 'Bayduk oğlu Hüseyin Bey Zaviyesi' olarak geçmektedir. Zaviyenin bulunduğu yerde Yeniyyar köyü yer almakta ve bu köyün malikâne gelirinin zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır (Hanılçe, 2016: 789-790). Halk rivayetlerinde ise

yapının ilk dönemlerde bir manastır olduğu, burada Şammaspir adında bir papazın görev yaptığı aktarılmaktadır. Rivayete göre, Hüseyin Gazi bir sefer sırasında bu manastıra uğramış, Şammaspir ile dostluk kurmuş, ardından bir savaşta aldığı yaralar nedeniyle aynı manastırda vefat etmiş ve defin işlemleri burada gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle yapı halk arasında ‘Hüseyin Gazi Türbesi’ olarak anılmıştır (Ayhan, 2002: 270-271). Hüseyin Gazi, Anadolu’daki Alevi ve Bektaşiler tarafından sahiplenilmiş, bazı Bektaşi topluluklarının tekkede cem törenleri düzenlediği anlaşılmıştır. Batılı araştırmacıların bir kısmı Hüseyin Gazi’nin Bektaşi olduğunu iddia etmektedir. Tekkenin Bektaşi şeyhleri tarafından yönetilmiş olması da bu görüşü destekler niteliktedir (Solmaz, 2013: 8-15).

Osmanlı döneminde Hacı Bektaş Veli dergâhında görev yapan dervişlerin, Hüseyin Gazi tekkesinde de misafir edildikleri anlaşılmaktadır (BOA, NFS.d, 0/2333). Bektaşi dergâhlarının birbirleriyle bağlantılı olduğu, derviş ve şeyhlerin karşılıklı etkileşim içinde bulundukları belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim Alaca kazası Hüseyin Gazi Tekkesi şeyhi Mihmandar Ali Baba’nın, Hacı Bektaş Dergâhı şeyhi Cemalettin Çelebi’yi şikâyet eden bir dilekçe kaleme aldığı kayıtlarda da yer almaktadır (BOA, ŞD,493/3). Bu durum, Bektaşi tekkelerinin özerk bir yapıya sahip olmadığını, Hacıbektaş Dergâhı tarafından denetlendiğini ve Osmanlı bürokrasisi ile bağlantılı olduklarını göstermektedir (ÇÖİA, Mİ/137).

Cumhuriyet öncesi dönemde tekke bünyesinde yer alan medresede Bektaşi şeyhleri halka *Kur’an-ı Kerim* ve eski alfabe öğretmiştir (Ayduğan, 26.04.2025) Türbe, halk tarafından sıkça ziyaret edilmiş; adak adanmış, kurban kesilmiş ve hatta sosyal amaçlı etkinlikler düzenlenmiştir. 1925 tarihli Dahiliye Vekâleti raporunda yer alan bilgilere göre, Hüseyin Gazi Tekkesi’nde görev yapan Zihni Baba, 1887 yılında Elmalı kazasının Camiatık Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babasının adının Hüseyin, kardeşinin ise Halil olduğu belirtilmektedir. Rapor, Zihni Baba’nın Bektaşi tarikatına mensup olduğunu ve şeyhliğinin herhangi bir silsile yoluyla kendisine intikal etmediğini vurgulamaktadır. Buna göre Zihni Baba, Topkapı’daki Hacı Bektaş Tekkesi’nde bir yıl dervişlik yaptıktan sonra, kendi iradesiyle Hüseyin Gazi Tekkesi’nde şeyhlik görevini üstlenmiştir. Yaklaşık altı yıldır bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zihni Baba’nın eğitim geçmişi raporda rüştiye düzeyinde olarak kaydedilmiştir. Bu durum, onun dönemin ortalama tarikat mensuplarına kıyasla nispeten eğitilmiş bir dini şahsiyet olduğunu göstermektedir. Ancak rapor, şeyhin manevi nüfuzunun sınırlı olduğunu, toplum üzerindeki etkisinin halkın ondan “memnun olup olmamasına bağlı” bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Zihni Baba, Hacı Bektaş Tekkesi’ne bağlılığıyla tanımlanmakta ve Alevi-Bektaşi toplulukları tarafından saygı gören, ancak ‘Kızılbaş’ olarak nitelenmeyen bir kimliğe sahiptir. Raporun önemli unsurlarından biri,

Zihni Baba'nın geçim biçimi ve Cumhuriyet idaresine karşı tutumudur. Belgede, onun Hacı Bektaş Tekkesi'nin verimli arazisinde tarımsal faaliyetlerle meşgul olduğu ve geçimini bu yolla sağladığı belirtilmektedir. Bu, tarikatların ekonomik kaynaklarını büyük ölçüde ziraî üretim üzerinden sürdürdüklerine dair bir örnek sunmaktadır. Bununla birlikte Zihni Baba'nın her vesileyle Cumhuriyet yönetimine olan bağlılığını ifade ettiği, hükümetin politikalarını desteklediği ve tekkesinin ileride bir ziraat mektebine dönüştürülmesi önerisinde bulunduğu kaydedilmiştir. Bu tutum, onun dönemin siyasi dönüşümüne uyumlu, yenilikçi ve ilerlemeci bir tavır sergilediğini göstermektedir. Rapor, ayrıca Zihni Baba'nın 'eli kalem tutan, yazı bilen' bir kişi olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifade, onu dönemin Bektaşî çevreleri içinde entelektüel eğilimleri olan bir şeyh olarak konumlandırmaktadır. Zihni Baba'nın hükümet memurlarıyla yakın ilişkiler kurduğu, onları ve halkı tekkeye aşure törenlerine davet ettiği bilgisi, onun toplumsal bağ kurma becerisine ve yerel düzeyde uzlaştırıcı bir dini liderlik tarzına sahip olduğuna işaret etmektedir. (ÇÖİA, No, 137, Gömlek No.137). Sonuç olarak, Dahiliye Vekâleti'nin 1925 tarihli bu raporu, Zihni Baba'nın kişiliğinde Cumhuriyet'in erken döneminde dönüşen tarikat kimliğinin tipik bir örneğini sunmaktadır. Zihni Baba, bir yandan Bektaşî geleneğini sürdüren bir dini figür olarak öne çıkarken, diğer yandan yeni rejimin reformlarına uyumlu bir tavır geliştirerek tarikat ile Cumhuriyet ideolojisi arasındaki geçiş döneminin temsilcisi hâline gelmiştir. Raporun üslubu, devletin dini kurumlara karşı temkinli ama aynı zamanda işbirliğine açık yaklaşımını da yansıtmaktadır. Bu bağlamda belge, erken Cumhuriyet döneminde din-devlet ilişkilerinin yerel düzeydeki işleyişini anlamak bakımından kıymetli bir tarihsel kaynak niteliği taşımaktadır. Zihni Baba'nın Cumhuriyet yönetimiyle uyumlu tavrı, Bektaşîlerin modernleşme hareketlerine yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bektaşî topluluklarının genel olarak Osmanlı yönetiminde baskıya maruz kaldıkları, buna karşılık Cumhuriyet'in inkılaplarını destekledikleri görülmektedir. Bektaşî tarikatı katı kurallar uygulamaktan kaçınmış, daha ılımlı bir dini yaklaşımı benimsemiştir. Ancak cumhuriyetle birlikte tekke ve zaviyeler modernleşmenin önünde bir engel olarak görülmüş ve kapatılmıştır. Buna karşın, kurumsal yapısı olmayan Alevi ocaklarının faaliyetleri devam etmiştir. Bektaşî tekkelerinin kurumsal kimliği nedeniyle kapatıldığı, Alevi ocaklarının ise sosyal topluluklar olması nedeniyle varlığını sürdürebildiği anlaşılmaktadır.

Resim 7. Hüseyin Gazi Tekkesi İçerisinde Yer Alan Medrese

Resim 8. Hüseyin Gazi Tekkesi İçerisinde Yer Alan Türbe

2.1.2. Eskiypar Köyü Garipçe Türbesi

Hacı Bektaşî Veli'nin Anadolu'ya gelerek burada yaşayan Rum erenlerini kendisine bağladığı ve onları Anadolu'nun değişik bölgelerine irşat için gönderdiği anlaşılmaktadır. Eskiypar köyü halkının da Hacı Bektaşî Veli tarikatını benimsediği görülmektedir. Köy halkı, bu tarikatın Hz. Ali'den günümüze kadar ulaştığına inanmaktadır. Köyde yaklaşık 1455 yıllarında bir zaviyenin bulunduğu ve bu zaviyenin Hacı Bektaş tekkesine bağlı olduğu görülmektedir (Alandağlı, 2021: 305). Günümüzde mevcut olan Garipçe Türbesi'nin de bu zaviyenin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Merzifon'dan gelen bir Bektaşî şeyhinin bu tekkede 'Baba' olarak vazife aldığı köy halkı tarafından aktarılmaktadır.

Bektaşî tarikatına girmenin birtakım şartları bulunmaktaydı. Bunlar; eline, beline ve diline sahip olmak, kötü niyetli olmamak, kalp temizliğini ön plana çıkarmaktı. Buna göre kadın boşanmış ve dargın kimseler tarikata kabul edilmezdi. Bektaşilikte dört kapı olduğuna inanılırdı. şariat, tarikat, marifet ve hakikat. Köyde düzenlenen Cem törenlerinde halka namazı ile ehlibeyt ve tarikat namazlarının kılındığı, kurban kesilerek pilavla birlikte topluca yenildiği görülmekteydi. Köy halkı tavşan eti yemeyi uygun görmezken, Ramazan orucunu az sayıda kişi tutmakta; muharrem orucu ise hemen hemen herkes tarafından tutulmaktaydı. Hacı Bektaş Dergâhından köye gelen görevliler, ‘köy babası’ adı altında atama yapmakta ve ‘kara kazan hakkı’ adıyla gıda ve nakdî yardım toplamaktaydılar. Köy halkı arasında ‘düşkünlük’ adı verilen ahlaki yaptırım sistemi bulunmaktaydı. Birden fazla kadınla mazeretsiz evlenenler, boşanmış kadınla evlenenler ve kadın boşayanlar, yedi yıl süreyle tarikata kabul edilmezlerdi. Zina ise en ağır suç olup, işleyen kişiler ömür boyu düşkün ilan edilmekteydi. Ayrıca köy halkı arasında ‘muhasiplik’ (ahiret kardeşliği) sistemi vardı. Bunun için kişilerin birbirine denk olması gerekirdi (T.H.K. Derlemeler, 1996: 86-93).

Köyün çevresindeki topraklar kutsal kabul edilmekteydi. Halk, yakın köylerdeki türbeleri ziyaret ederek dilek tutmakta, gerçekleştiğinde ise tekrar gidip kurban kesmekteydi. Türbenin bulunduğu yere dair bir rivayete göre, sel sonrasında iki yatır mezar ortaya çıkmış; bunlardan biri kaybolmuş, diğeri günümüzdeki türbenin bulunduğu yerde kalmıştır. Türbe, günümüzde de cenaze sonrası yemek ve dua merasimlerine ev sahipliği yapmaktadır. Türbenin arka yüzündeki yazıların sekizinci yüzyıla işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca türbe görevlisi olan Eskiyaapar köyü dedesi Hasgül Taşdemir, 2020 öncesinde vefat etmiştir (Arslan, 10.05.2024).

Türbedeki yazıların dizeleri şu şekildedir:

Soyum ehlibeyit. Baba	Bir gün gül ola gül bitsin
Muharem ana kıymet ismim	Tohumumu saçarım
Gül Ahmet beni bilen	Son dere meyildir
İman etsin eski hane	Geçen burda bilinir
Zöhrem körlet	Harun gibi malın varsa
Derin dere içilmez	Sahibi var verilir
Sağa kefin biçilmez	Zöhre ana anası
Soyu derviş geliyor	Yeter ismi olası
Hacı Bektaş seçilmez	Sekizinci asırdır
Hızır hazır olalım	Tarihim bulası
Garipçede yatar	

1925 tarihine gelindiğinde ise köyde Rahmi Efendi namında bir türbedar derviş yaşamaktaydı. Dahiliye Vekâleti tarafından düzenlenen raporda, Rahmi Efendi'nin kişisel geçmişi, Bektaşilikle ilişkisi ve Cumhuriyet yönetimine karşı düşüncesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda bu bilgiler, Rahmi Efendi hakkında hazırlanmış bir idari inceleme veya istihbarat raporudur. Belgede yer alan ifadeler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerel düzeyde tarikat faaliyetlerine yönelik gözetim ve denetim anlayışını yansıtmaktadır. Rapor, Rahmi Efendi'nin kimlik ve yaşam geçmişine ilişkin ayrıntılı bilgiler içermektedir. Buna göre Rahmi Efendi, 1878 yılında Manisa'da doğmuş, babasının adı Abbas olup Manisa'nın Saz Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. Kimsesiz kalması üzerine İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim görmüştür. Bilindiği üzere bu kurum, II. Abdülhamid döneminde kurulmuş olup özellikle yetim, öksüz veya yoksul çocuklara mesleki eğitim vermeyi amaçlayan sosyal nitelikli bir eğitim kurumudur. (Özeçeoğlu, 2017: 201-202). Dolayısıyla Rahmi Efendi'nin bu mektepte öğrenim görmüş olması, onun devletin himaye ettiği bireylerden biri olduğunu göstermektedir. Rapor, Rahmi Efendi'nin Alaca kazasında yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir akrabası veya yakını bulunmadığını da kaydetmektedir. Bununla birlikte, 1901 yılında Hacibektaş Tekkesi'ne girerek Bektaşî dervîşi olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi, onun Osmanlı dönemindeki tarikat yapılanmasıyla organik bir bağ kurduğunu göstermektedir. Ancak raporun üslubu, tarafsız bir biyografik anlatımdan çok, değerlendirci ve yargılayıcı bir karakter taşımaktadır. 'Toplum nezdinde nüfuzu yoktur', 'Bir topluluğa başkanlık edecek kabiliyette değildir' ve 'Menfaatinden başka bir şey düşünmez' gibi nitelemeler, dönemin tarikat karşıtı devlet politikalarının yerel düzeydeki yansımalarını yansıtmaktadır. Raporda ayrıca Rahmi Efendi'nin geçimini ahalinin yardımıyla sağladığı, buna karşın Bektaşî ayinleri düzenlemesi sebebiyle köy halkı arasında bir ölçüde saygı gördüğü belirtilmiştir. (ÇÖİA, No, 137, Gömlek No.137). Bu durum, tekkelerin kapatıldığı bir dönemde dahi, yerel dini geleneklerin halk nezdinde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Önemli bir diğer nokta ise, raporda Rahmi Efendi'nin Cumhuriyet idaresine karşı olumlu düşünceler beslediğinin anlaşılmasıdır. Bu ifade, tarikat mensubu bir şahsın yeni rejime açık ve uyumlu bir tavır sergilediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu yönüyle Rahmi Efendi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinî kimliğiyle varlığını sürdüren, ancak yeni yönetim biçimine karşı bir direnç göstermeyen yerel aktörlerin temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, bu rapor yalnızca bireysel bir biyografiyi değil, aynı zamanda 1920'ler Türkiye'sinde dinî yapılarla Cumhuriyet ideolojisinin kesişim noktasını da yansıtmaktadır. Rahmi Efendi örneği, yerel dini şahsiyetlerin hem tarikat kimliklerini koruma hem de yeni siyasal düzene uyum sağlama çabalarının mikro düzeydeki bir göstergesidir. Bu

yönüyle belge, Cumhuriyet'in ilk dönemindeki din-devlet ilişkilerinin sosyo-tarihsel dinamiklerini anlamak açısından kıymetli bir kaynaktır.

Resim 9. Eskiypar Köyü Garipçe Türbesi İç Mekânı

Resim 10. Eskiypar Köyü Garipçe Türbesi Girişi

2.1.3. Alacahöyük Köyü Garipçe Türbesi

Çorum ili Alaca ilçesine bağlı Alacahöyük köyünde bulunan Garipçe Türbesi'nin manevi türbedarlığını üstlenen Hüseyin Emiroğlu ile yapılan görüşmede türbenin geçmişi ve kendi soy hikâyesi aktarılmıştır. Emiroğlu, 1930 yılında Alacahöyük'te doğduğunu, Kore Gazisi olduğunu ve Alevi dedesi unvanına sahip bulunduğunu belirtmiştir. Kendisinin soyunun Horasan'dan geldiğini, büyük dedesi Mustafa'nın Hoca Ahmet Yesevi'nin talebesi

olduğunu ifade etmiştir. Dedesi Ali Emiroğlu ise Hacı Bektaşî Veli Tekkesinde eğitim almış, eğitim sonunda ‘hüccet’ adı verilen bir tür diploma almıştır. Ali Emiroğlu, Alacahöyük köyünde bulunan Garipçe Türbesi’nde Bektaşîlere özgü ayinler düzenlemiş ve köy halkına dini önderlik etmiştir. Hüseyin Emiroğlu, Alevi dedeliğinin soydan geldiğini ve dedeliğin bu şekilde intikal etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Emiroğlu, türbenin kuruluş hikâyesini de aktarmıştır. Anlatıya göre köyde büyük bir sel felaketi yaşanmış ve felaketin ardından köy halkı bir insan kolu bulmuştur. Haber verilen Ali Emiroğlu kolu incelemiş ve bir kadına ait olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine kol, bir ceviz ağacının dibine gömülmüş ve buraya ‘Garipçe’ adı verilmiştir. Bu olay sonrasında mekân zamanla türbeye dönüşmüştür. Türbede Bektaşî tarikatına özgü ayinler ve cem törenleri düzenlenmiş, zaman içinde türbenin çevresi aile mezarlığı haline gelmiştir. Emiroğlu türbede geçmişte *Kur’an-ı Kerim* tilavetleri yapıldığını, günümüzde de bu ibadetin sürdürülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Köy halkı tarafından özel günlerde türbede yemekler verilmekte ve dini ritüeller gerçekleştirilmektedir (Emiroğlu 18.09.2024). Ancak bu görüşmeden yaklaşık bir yıl sonra Hüseyin Emiroğlu vefat etmiştir.

Resim 11. Alacahöyük Garipçe Türbesi Çevre Görünümü

Resim 12. Alacahöyük Garipçe Türbesi Çevresinde Yer Alan Mezarlar

2.1.4. Çelebibağ Köyü Garipçe Türbesi

Köy, yaklaşık üç yüz elli ila dört yüz yıl önce Malatya'nın Hekimhan yöresinden göç eden İmam Hüseyin oğulları sülalesi tarafından kurulmuştur. Rivayete göre bu sülale, Malatya'ya ise Horasan'dan gelmiştir. Halkın Malatya'dan Alaca kazasına neden göç ettiği tam olarak bilinmemekle birlikte, sülalenin ilk olarak Hüseyin Gazi Tekkesi'nin bulunduğu bölgeye yerleştiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Alaca'da yaşayan Çelebi adlı bir kişinin tavsiyesi üzerine, bugünkü köyün bulunduğu yere yerleşmişlerdir. Köyde yaşayanların büyük bir bölümü Hüseyin oğulları ailesine mensuptur. Aile, Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan soyadı Kanunu ile birlikte Erbektaş soyadını almıştır. Ailenin köken itibarıyla Seyit Ali Sultan Ocağı'na bağlı olduğu belirtilmektedir. Köyde bulunan türbe, köy girişinin sağ tarafında yer almakta olup etrafı açıktır. Türbenin çevresi taşlarla sınırlandırılmış, toprak yığını şeklindedir ve etrafında üç adet mezar bulunmaktadır. Bu türbe, köy halkı tarafından kutsal bir ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Ancak türbeye neden 'Garipçe' adı verildiği bilinmemektedir. Türbede bulunan mezarların, Erbektaş sülalesine mensup Alevi dedelerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte köy halkı, Perşembe günleri türbede mum yakmakta ve Alevi-Bektaşî inanç sistemi doğrultusunda ibadetlerini yerine getirmekteydi. Halk, bu türbede mum ışığı eşliğinde On İki İmamları anarak niyet tutar. Günümüzde de köyde yapılan mezar ziyaretlerinde mum yakma geleneği sürdürülmektedir. Eskiden köylüler, Garipçe ziyaretinden sonra yağmur duası yaparlardı. Ayrıca Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahip olan lokma hazırlanılarak toplu biçimde yenir ve kurban ibadeti yerine getirilirdi (Erbektaş, 25.02.2025).

Anadolu ereni olan Abdal Musa'nın velayetnamesinden yola çıkıldığında Seyit Ali Sultanın, Osmanlı devleti zamanında Horasandan Anadolu'ya gelerek, Balkanlarda yapılan

fetihlere katıldığı görülmektedir. Ayrıca Fetih hareketleri esnasında Dimetoka'ya giderek, burada bir tekke kurduğu anlaşılmaktadır.

Malatya'nın Şeyh Hasanlı Köyü'nde, Seyit Ali Sultan'a ait bir ocak bulunmaktadır. Bu ocağın mensuplarının yalnızca Balkanlarda değil, aynı zamanda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de yaşadığı bilinmektedir (Şahin, 2009: 48-50).

Resim 13. Çelebibağ Köyü Garipçe Türbesi ve Kutsal Sayılan Mekân

2.1.5. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi

Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Karatepe köyü'nde yer alan türbenin, 12 Temmuz 2008 tarihinde Hasan Hüseyin Bozoğlan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Türbenin içerisinde iki adet yatır bulunmaktadır. Bu yatırların üzerinde 'Garip' ve 'Garipçe' ibarelerinin yazılı olduğu görülmektedir. Rivayete göre, çok uzun yıllar önce burada bir meçhul askerin vefat ettiği ve naaşının bu yere defnedildiği anlatılmaktadır. Bu nedenle mezar kutsal kabul edilmiş, köy halkı da buraya Garipçe adını vermiştir. Söz konusu türbede, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yer alan ibadetlerin gerçekleştirildiği, ayrıca türbenin

halk tarafından sıkça ziyaret edilerek yağmur dualarının burada yapıldığı belirtilmektedir (Bahadır, 23.03.2025). Türbenin hemen yanında bir abide bulunduğu, bu abide üzerine Mehmet Güngör adlı kişi tarafından aşağıdaki mısraların yazıldığı tespit edilmiştir.

Dur hele yolcu	Adım garip amma
Ne arasın tek başına	Garipler dostuyum
Boş sanma bu dergâhı	Tüm canları çağırdım
	Duaya muhtaçlar gelsin diye
El açsın yaradan aşkına	Doğrudan haktan yana
Muhammet aşkına	El aç ki sıtk ile gül açsın
Ali aşkına	Rahmet yağsın topraklarına
Hasanla Hüseyin aşkına	Ne ararsan ne istersen
Ehlibeyt sevenler aşkına	Senin elinde veren de o alanda o
Evliyalar bozatlı hızır aşkına	

Resim 14. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi Çevre Görünümü

Resim 15. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi İç Mekânda Yer Alan Sandukalar

Resim 16. Karatepe Köyü Garipçe Türbesi Yanında Yer Alan Abide

SONUÇ

1925 yılında Dâhiliye Vekâleti tarafından Çorum'un Alaca kazasında yaşayan tarikat ve aşiretler hakkında genel bir bilgi talep edilmiştir. Matbu şekilde hazırlanan bu raporun vilayet valileri ve kaymakamlar tarafından doldurulması istenmiş, böylece Cumhuriyet yönetimi yerel düzeyde toplumsal yapının eğilimlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında merkezi otoritenin güçlendirilmesi çabalarının yalnızca idarî değil, sosyo-dinî alanlarda da yürütüldüğünü göstermektedir. Millî Mücadele döneminde ulusal hareketi destekleyen birçok aşiret ve tarikat yapısı, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni rejime karşı mesafeli bir tutum sergilemiştir. Bu durum, Cumhuriyet'in temel niteliklerinden biri olan merkezîyetçi ve ulus-devlet anlayışının benimsenmesinden kaynaklanmaktaydı. Yeni yönetim modeli, yerel otoritelerin ve dini liderliklerin siyasî ve İdarî alandaki etkisini ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Dolayısıyla, geleneksel toplumsal yapıya dayalı yerel düzenlemelere yeni dönemde yer verilmemiştir. Bu durum, özellikle tarikat ve aşiret yapılarının kendi nüfuz alanlarını kaybetmeleri sonucu doğurmuş ve söz konusu grupların bir kısmı Cumhuriyet yönetimine karşı muhalif bir pozisyona yönelmiştir. Bu nedenle, Şeyh Sait önderliğinde 1925 yılında patlak veren dini nitelikli isyan, bu muhalefetin somut bir yansıması olmuştur. Bu isyanın ardından ilan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu, yalnızca doğudaki değil, ülkenin diğer bölgelerindeki toplumsal grupların da devlet tarafından yakından izlenmesine zemin hazırlamıştır.

Alaca kazasının bu dönemde özellikle incelenmesinin nedeni, Millî Mücadele sırasında bölgede hilafet yanlısı isyanların yaşanmış olmasıdır. Merkezi otoritenin zayıf olduğu bu coğrafyada eşkıyalık olayları da sıkça görülmüş, 1921 yılında ise bu nedenle sıkıyönetim ilan edilmiştir. 1925 yılı itibarıyla ise Alaca'da hem Cumhuriyet karşıtı grupların hem de hilafet yanlılarının varlığı raporlara yansımıştır. Raporlarda Alaca'da Bektaşî tarikatına mensup topluluklarının bulunduğu ve bölgedeki Alevi-Bektaşî nüfusun Cumhuriyet yönetimine genel olarak olumlu baktığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, muhafazakâr Sünnî kesimin ise Cumhuriyet reformlarına mesafeli durduğu görülmüştür. Bu grupların, Alaca merkezli olarak gelişen Zile ve Çapanoğlu isyanlarına destek verdikleri de belgelerle ortaya konulmuştur. Hazırlanan raporda Bektaşî tarikatının faaliyetlerinden söz edilmekle birlikte, bölgedeki aşiret yapısından ise doğrudan bahsedilmemiştir. Ancak tarihî kaynaklar, Dede Garkın ve Kavli aşiretlerinin XIX. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Bu aşiretlerin Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsedikleri, yerleşik düzene

geçtikleri ve Millî Mücadele taraftarı oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Dede Garkın aşireti lideri Garip Bey'in, Çerkez Ethem'in kuvvetlerine dört yüz seksen adamla destek vermesi bu durumu doğrulamaktadır.

Raporda ayrıca Hüseyin Gazi Tekkesi ve Garipçe Zaviyesi'nde görev yapan şeyh ve türbedar hakkında bilgiler yer almaktadır. Şeyh Zihni Baba ile türbedar Rahmi Efendi'nin Hacı Bektaş Dergâhı tarafından görevlendirildikleri, Cumhuriyet yönetimine karşı olumsuz bir tutum içinde olmadıkları, halkla ve yöneticilerle uyumlu ilişkiler kurdukları tespit edilmiştir. Bu durum, Bektaşî inanç çevrelerinin erken Cumhuriyet döneminde devletle uyumlu bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Sonuç olarak 1925 yılında Alaca kazasıyla ilgili düzenlenen rapor, bölgedeki tarikat ve aşiret yapısının Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki dönüşüm sürecini anlamak açısından önemli bir belgedir. Rapor, devletin yerel toplumsal yapıyı yakından izlediğini, dinî-sosyal grupları birer güç odağı olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Alaca örneği, Cumhuriyet'in taşra toplumu üzerindeki yeniden yapılanma politikalarının mikro ölçekteki bir yansımasını temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Şura-yı Devlet (ŞD): 493/3

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Nüfus Defterleri (NFS. d): 0/2333

Muhaceret İskân (ÇÖİA): 136

Muhaceret İskân (ÇÖİA): 137

Muhaceret İskân (ÇÖİA): 138

Muhaceret İskân (ÇÖİA): 139

Çorum İl Özel İdare Arşivi (ÇÖİA)

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akın, F. (2020). *Tanzimat Döneminde Anadolu'da konar-göçer aşiretler (1893-1876)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Aksüt, H. (2023). *Dersimden Göpsene Kavli Aşireti*. Avrupa Göpsenliler (Yaylacıklılar) Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği.

Alandağlı, M. (2021). *Osmanlı Rum vilayetinde yerleşim düzeninde değişmeler (Alaca, Mecitözü ve Almus örneklerinde bir tarihsel coğrafya araştırması 1455-1839)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Atlı, A. (2020). II. Abdülhamid Döneminde Garip Bey Adlı Alevi Dedesinin Trablusgarb'a sürülmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 94, 62-73.

Ayhan, M. (2002). *Geçmişten geleceğe Etonya Hüseyinabad Alaca*. Alaca Kaymakamlığı Merkez ve Köylere Hizmet Götürme Birliği.

Azar, B. (2005). Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşî İnançları Üzerine bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 81-87.

Dedekargınoğlu, H. (2012). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Yurt Kitap-Yayın.

Deniz, M. (2007). *Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Dural, M. (2024). *Cumhuriyet Döneminde Kürt Ayaklanmaları* [Yayımlanmamış dönem projesi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.

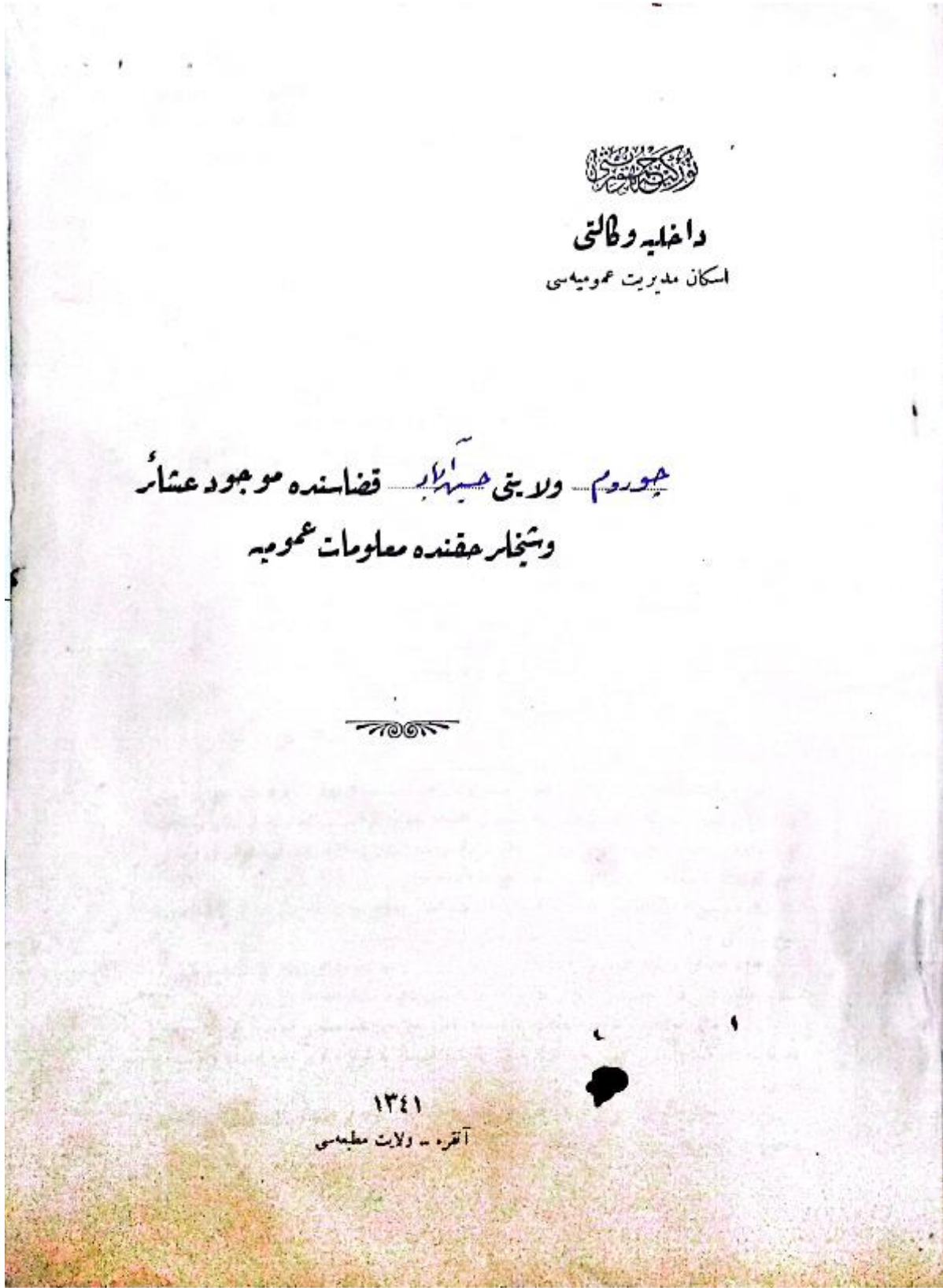
- Ertan, A. (2008). *Milli Mücadele Döneminde Çorum ve çevresi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Er, P. (1995). Çorum İli Alaca İlçesi Eskiyaar köyünde alevi inançları. *Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları*, 235, 86-93.
- Erkoç, E. (2015). *Çorum'da sahabe ve evliya makamları*. Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Genç, S. (2020). 19. Yüzyılda aşiretlerin iskânı ve ortaya çıkan sorunlar: Mecidözü aşiretleri örneği. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 45-47.
- Güler, A. (2020). Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması. *Atatürk Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 397). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gökalp, Z. (2011). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. Kaynak Yayınları.
- Güneş, İ. (2021). Takrir-i Sükûn Kanunu. *Atatürk Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 313). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Türkiye'nin derin kökleri Osmanlı kimliği ve aşiretler*. Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Hanılçe, M. (2016). Osmanlılar zamanında Alaca (XV ve XVI. yüzyıl). *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, 1, 789-790.
- Işık, Z. (2015). *Osmanlı toplumunda devlet tarikat ilişkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Işık, Z. (2016). Çorum ve çevresinde Dede Garkın Mürşid ocağı ve talip toplulukları. *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, 1, 41-42.
- Kalemlı, H. (2023). Milli Mücadele Döneminde Çorum. *Türkiye Bilimler Akademisi*, 35-50.
- Kartın, C. (2005). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kayapınar, A. (2004). İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin'de Türkler: Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 117-141.
- Koçak, C. (2020). *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*. İletişim Yayıncılık.
- Kutlu, H. (2007). *Şark İstiklal mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takrir-i Sükûn kanunun uygulanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Küçük, H. (2003). *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*. Kitap Yayınevi.
- Küçük, C. (2001). İstiklal Mahkemeleri. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 23, s. 350-355). Türkiye Diyanet Vakfı.

- Maden, F. (2010). *Bektaşî Tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin yasaklı yılları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Murtuzova, S. (2022). *Çorum'daki Mevlevî, Hüseyin Gazi ve Koyun Baba tekkelerinin tipolojik analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Özdemir, R. (1994). Osmanlı Devleti'nin tarikat, tekke ve zaviyelere karşı takip ettiği siyaset. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5), 265-270.
- Özeçoğlu, H. (2017). Köle misafirhanesinden meslek lisesine kimsesizlerin temsili bir kurumu: İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116(229), 201-202.
- Özoğlu, H. (2016). *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*. Kitap Yayınevi.
- Sarıay, E. (2015). Mütefekkir. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 377-403.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26.
- Solmaz, C. (2013). *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevî-Bektaşî geleneğindeki yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Şahin, H. (2009). Seyyid Ali Sultan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 48-50). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şen, S. (2010). *Takrir-i Sükûn kanunun kapattığı gazetelerden biri: İstiklal (2 Aralık 1924 5 Mart 1925)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yılmaz, Ö. (2020). Anadolu Milli Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin katkıları. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri*, 4 (2), 161-163.
- Yapıcı, A. (2012). *Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapatılmasının sosyolojik sonuçları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ünsal, M. (2004). *Milli Mücadele Çapanoğlu İsyanı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Yüceer, N. (2020). Cemalettin Çelebi (1864-1923). *Atatürk Ansiklopedisi* (Cilt 10, s. 584). Atatürk Araştırma Merkezi.

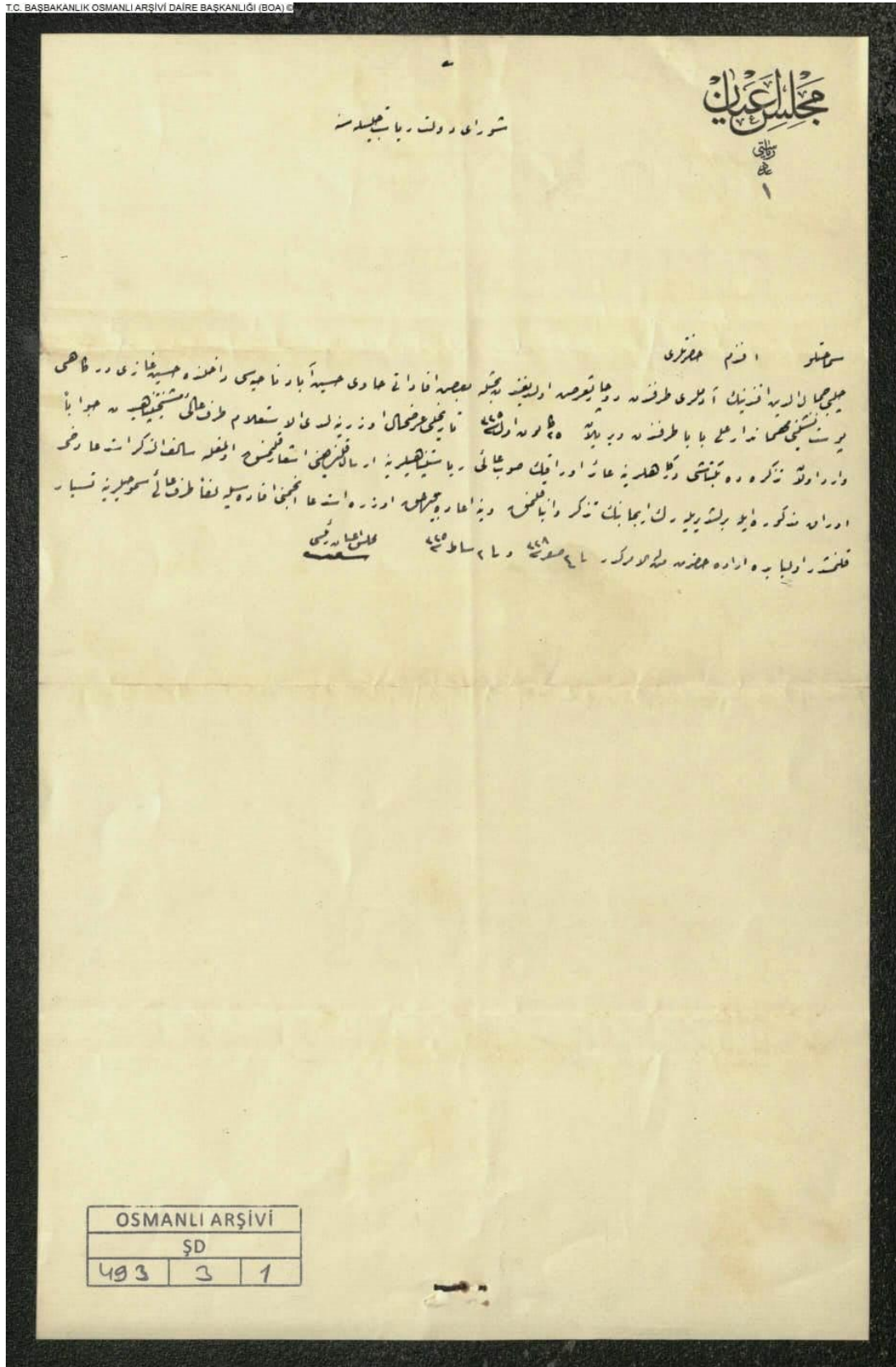

EKLER

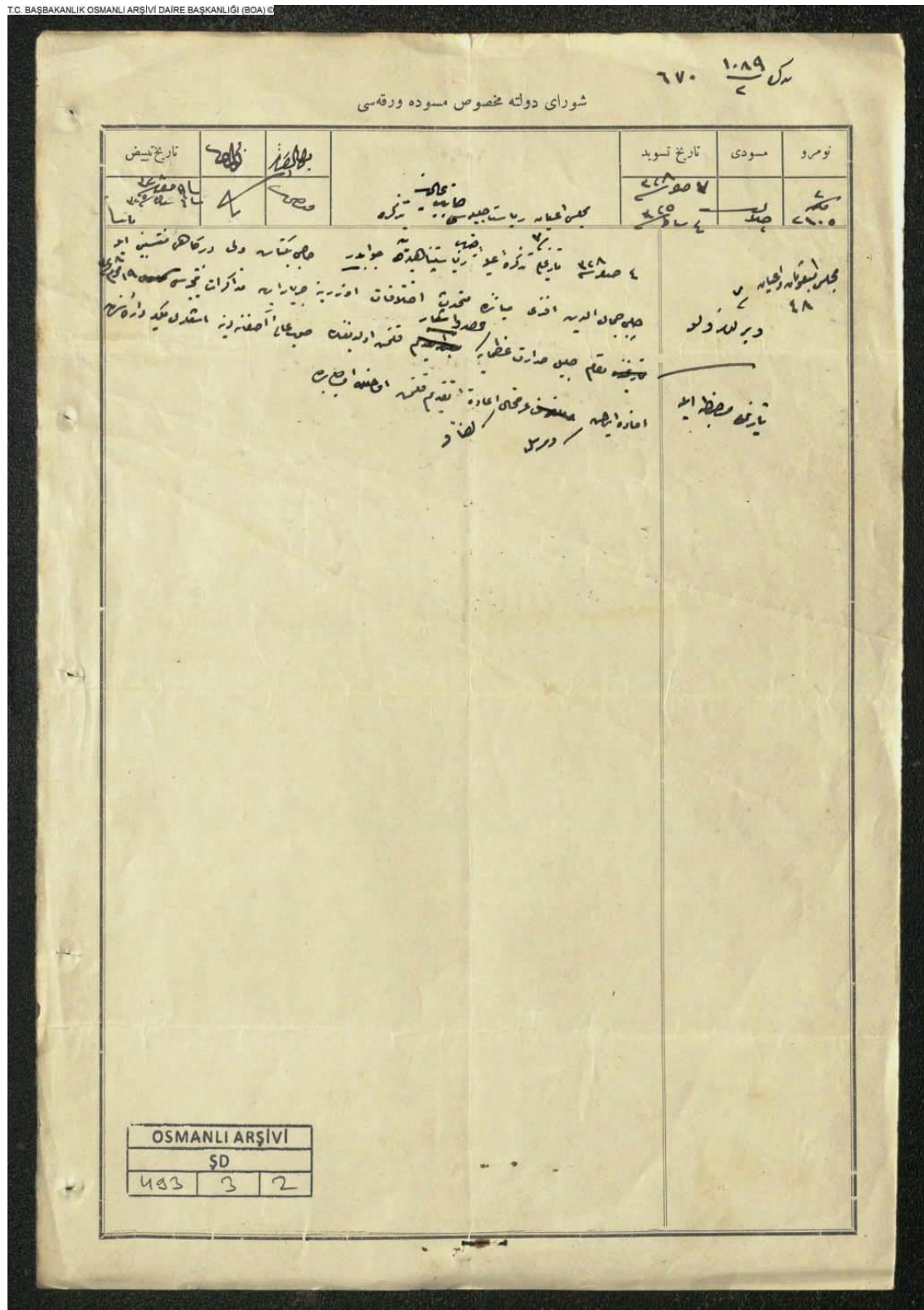
Ek 1. Çorum Alaca Kazasında Bulunan Aşiretler Hakkında Malumat (ÇÖİA, 137/137)

Ek 2. Hüseyin Gazi Tekkesi Şeyhi Mihmandar Ali Baba İle Hacı Bektaş Tekkesi Şeyhi Cemalettin Çelebi Arasında Çıkan Anlaşmazlık (BOA, ŞD 493/3)

Ek 3. Hüseyin Gazi Tekkesi Şeyhi Mihmandar Ali Baba ile Hacı Bektaş Tekkesi Şeyhi Cemalettin Çelebi Arasında Çıkan Anlaşmazlıklar (BOA, ŞD 493/3)

Ek 4. Hüseyin Gazi Tekkesinde Misafir Kalan Dervişler (BOA, NFS. d/2333)

